

A hűretől helyőrség

IRODALMI-KULTURÁLIS MELLÉKLET

3 Interjú Nagy József koreográfussal

4 Interjú Góbi Rita táncművésszel

14 Patyerek Réka: Hasat be, mellett ki!

2022. szeptember 17. V. évfolyam 9. szám

novella

A HAJÓÚT

Mindössze két-három telefonjába került. Feltettek néhány világirodalmi kérdést, és vizsgáztatták a könyvkölcsönzés módszertanából. Megkérdezték, hogyan áll a svéd nyelvvél. Mondta, németül meg olaszul anyanyelvű szinten beszél, őszig pedig elvégez egy svéd gyorsfolyamot. Néhány óra múlva értesítették, hogy felvették, szeptember 17-én kell jelentkeznie a Stockholmi Könyvtári Szolgálat központi irodaházában, eligazítás végett. A hajókönyvtár másnap reggel indul.

Ott talán történik végre valami, legalábbis remélem, mondta János, megszakad az eseménytelen esztendőknél kibírhatatlan sorozata. És újra láthatom a tengert, tizenvalahány év után. A szigeteket. Az volt azóta is a legszebb nyaralás: egy szigeten. Panzió, néhány ott üdülő család, futónövénnyel árnyékolt terasz étkezőként, aztán csak néhány lépcsőt megtenni lefelé, és átlépve a járdán, már ott is az ízléssel kiépített magánstrand. A sziget fővárosában zajlott az élet, egy közeli (csöndes, de előkelőbb) településen vakációzott a munkahelyi kolléga a feleségével. Egy nap áthívtuk őket. Idősebbek nálunk. Az örömteli találkozást, a békés idillt egyetlen dolog zavarta meg: lubickolás közben Sándor ajánlatot tett, versenyezzünk, ki ér el hamarabb az innenszói sziklától a túlsóig. Azonnal tetemes előnyre tettem szert,

a táv felénél feladta. Utólag is nehezelek magamra: miért nem hagytam győzni? Így csak a megszegyenyítés, s ezen már nem lehetett segíteni. Szótlanná váltak, a beszélgetés elakadt, a közös ebéd után rövidesen távoztak is.

De gyorsan túltettük magunkat rajta. Esténként mind többen voltak a szigetet körbefogó sétányon, a központban harmadik napja tartott a divatbemutató, az sok nézőt vonzott. Amikor befejeződött, az emberek tódultak elfoglalni a maradék helyeket a zajos vendéglőknél, a cukrászdák pezsgő teraszán. És mindenünnen szólt a zene.

A tenger megunhatatlan. De így lesz ez Svédországban is? – aggódott János, aki bevallotta, ismét csak a képzeletét követi, az után kullog, pedig tudja, ez mekkora veszélyt jelenthet. A fantáziája miatt ment tönkre többször is az élete, a kivárással és a bölcs latolgatással helyett megdöglősen, gyorsan cselekedett. Mint például amikor felszedte azt a tömzsi lányt. Mellei – mint a Fellini-filmekben. Társaságban egymás mellé sodródtak, beleivott a férfi pálinkájába, este már ott aludt nála.

Hetek múltak el, egy többnapos kirándulásról tértünk vissza, mondta János, át kellett haladnunk azon a városon, ahol a nagyapám lett eltemetve. Gyerekként több nyarat töltöttem nála. Sokat mesélt. Együtt

Sinkovits Péter

horgásztunk. A temető a központba vezető főutca mentén, kikerülhetetlen. A sírja rögtön a bejáratnál. Csillagfényes, langyos éj, ő valami vidám történetet mesél, közben blúzt cserél, hullámzó, fedetlen halmok, egyre elevebb, patakzanak a könyveit a nevetéstől, én meg mondanám, légy már csöndben, te lány, a sír már csak húsz méterre, ott ni, a járdán túl – de ő csak viháncol. Végül is értem én, nem tehet róla, más évjárat, nem tudhatja, ki volt a nagyapám, s hogy itt van eltemetve. Aztán nagy nehezen bekanyarodunk a főtérré. Még kétórás közös utazás. Visszaérve kiteszem a lakása előtt, a cuccaival együtt. Többet nem találkoztunk.

Most mi csábítja? Elgondolkodott ezen, mielőtt felemelte a telefonkagylót? Valóban annyira fontosnak érezné, hogy a kijelölt huszonhárom kis sziget lakóit időnként könyvekkel lássák el? Olvasta: amikor a könyvtárhajó megérkezik egy szigetre, a kikötőkben már kisebb tömeg várja. Amint lehorgonyozik a hajó, az embereket felengedik a fedélzetre, ahol nagyjából másfél-két órájuk van arra, hogy visszaadják az elolvasott könyveket, majd böngésszenek a legújabb kiadványok között. Rendelni is lehet könyveket – a hajó azokat is elhozza. Az úszó könyvtár mintegy három ezer könyvvel cirkál a szigetek között. A hajóban kialakított könyvtár barátságosan van berendezve. Fából ácsolt polcokon sorakoznak a könyvek, és a kihelyezett nagy asztalok körül lehet olvasgatni. A hajón három-négy önkéntes dolgozik felváltva – ő lesz az egyik közülük.

Tartok tőle, mondta János, a fantáziám most is maga után rántja a cselekvést. Mert mi is vonz engem végül erre az útra? A szervezetem máris képekben kínálja: egy este a mellettem lévő nyugágyra letelepszik egy ifjú hölgy, inkább mintha ködfüggöny mögül érkezne, szavak nélkül kommunikálunk. És milyen jó, hogy ennek a találkozásnak nincs kezdete, s nincs története; tudta nélkül Eszter is mindig ezzel bosszantott, ha olykor meglátogattam őt abban a távoli városban, mindig ott várt, a főtéren, ugyanannál a padnál, az üvegfalú üzletház bejárata előtt, s oda kötelezően egy kicsit leültünk. „A mi padunk” – ujjongott ilyenkor Eszter, mert a nőknek kell valami közös élmény vagy legalább egy meghatározott hely, zug, ételféleség vagy zeneszám, amellyel köthetik magukat a férfhoz, egyszóval ez a kapcsolódás most felesleges elemként átugorva. Így nyugodtan előadhatja alkalmi fedélzeti társának, ahonnan ő érkezik, az sík vidék, végelethetetlen búzatáblákkal, de az emberek génje-

vezérvess

Antalovics Péter

Zajos mélységek

mert meghaltak már mindannyian, szellemük nem vonul hullámokkal. homlokuk közepétől köldökük mélyéig ér az elmúlás, amelynek nincs saját fájdalma, nincs saját története.

mert az ürességnek lényege sincs, amely érezné nyarak vad perzselését, telek jeges kopárságát, átmenetek kibomló távlatait. halk halottak időben szétfoszló arca maradt itt

mementónak, az ezüstös folyóval elúsztak nehéz, tágas téridők. fakó fény borítja a vidéket, ahol éltek ők mindannyian, akiknek szelleme nem vonul az égbolt hullámaival,

akik múlása homlokuk közepétől köldökük mélyéig ér. mert elmentek mozdulatlan vándorlásra, ahonnan nincs vissza, bár ők nem tudták, hogy bizalmuk semmit sem ér,

mert a hideg semmit nem ismerték. és a csupasz vidék fölött az idő gomolyog, és a ködös kavargásban átlátszóvá váltak az arcok, akik önként választották az elmúlást.

mert az ezüstös folyó az éjszakába nyúlik, ahol nincsenek válaszok vagy végek, csak állandó titkok, lüktető, zajos mélységek, ahol a biztonság halál, a káprázat élet.

ikben hordozzák az egykor ott elnyújtózó tenger emlékét, így mindig egy nagy víztükör látványára várnak. A búzarengetegben nem képzelhető el hajó, de még egy vitorlás sem, távlat kell tehát, a benépesíthető látás szabadsága szintén, meg a végtelen bódító mágnes. Mindezt gondolatátvitellel közöltem a mellettem pihenő hölgygel, mondta János, a hang megtörte volna a varázst, s különben sem érdekelt, honnan jött, milyen nyelven beszél, csak azt éreztem, figyel, ügyesen lassítja a gondolataimat, hogy mindent pontosan regisztráljon. Közben magára terítette a hozott plédet, merthogy hűvösödött, már csak egyedül tartózkodtunk a fedélzeten, a tenger mind sötétebbé válva kergette a horizont környékén lebegő csintalan felhőket, csupán a hajómotor kellemesen duruzsoló, monoton zúgása hallatszott. Maradjunk így, mondta gondolatban János, a kabin még ráér, s valaki ezen mellette, oldalt csak mosolygott, és feljebb húzva a takarót, úgy tűnt, mint ha máris könnyű álom környékeznél.

FARKASVÖLGYI MESÉK

Szabó Zsombor

5.

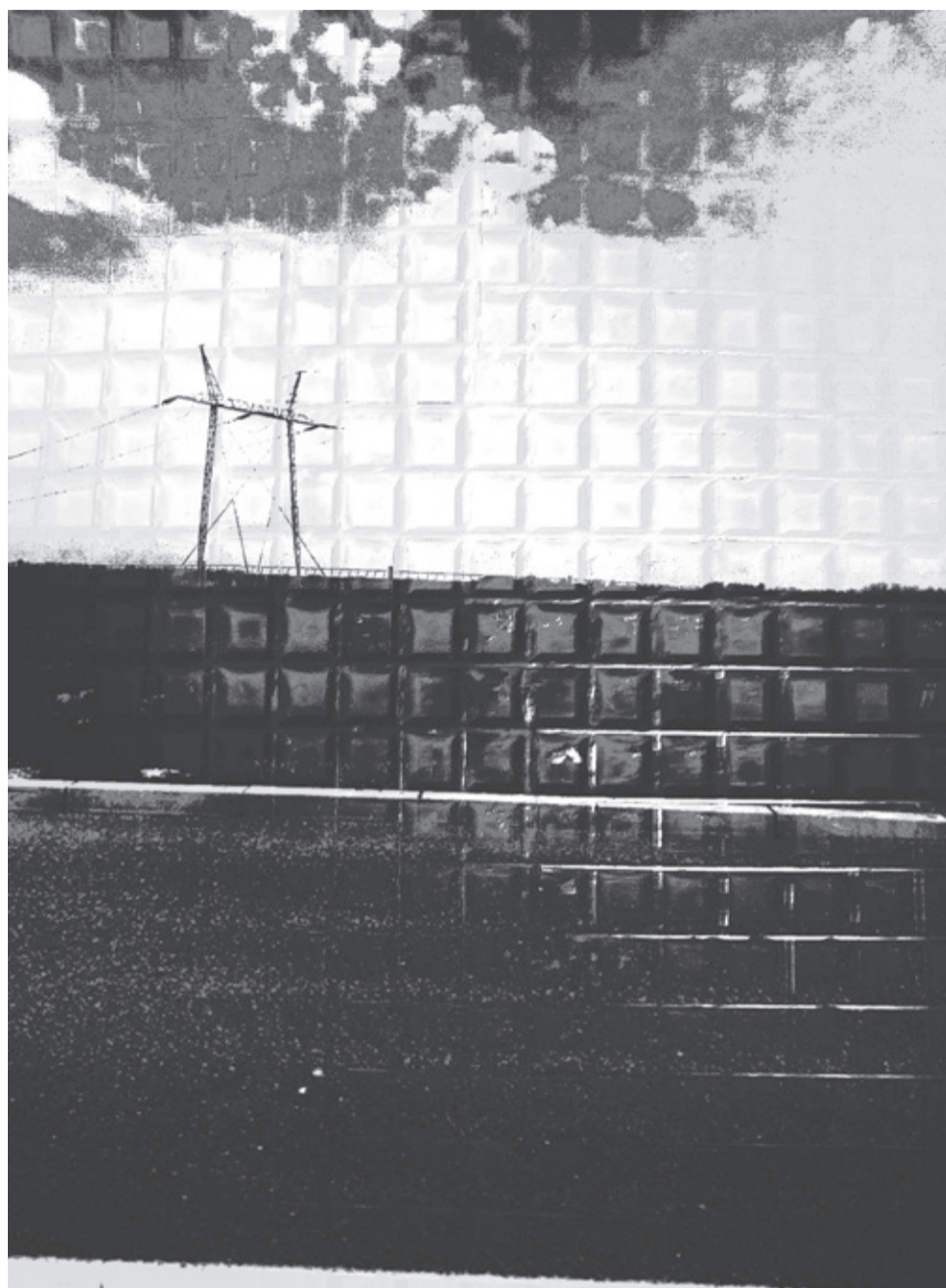
Nem tudom pontosan, hogy Nagypám mikor vitték el a galíciai frontra harcolni a szabadkai 6. honvéd gyalogezred katonájaként, pontosabban tudnék erről írni, ha megőriztem volna azt az emlékkönyvet, amelyet a második világháború idején adtak ki, s ezt kölykkoromban gyakran lapozgattam, mert abban biztosan minden szépen és részletesen le volt írva, de akkoriban nem olvastam a szöveget. Engem főleg a képek érdekeltek, képeskönyvként tekintettem rá, amelyben természetesen az egyik fejezetet az ezred katonáinak fényképgyűjteménye alkotta, nem tudom, hogy az elesett honvédek képeit is tartalmazta-e az album, vagy csak a túlélőket, mindenesetre Nagypám fiatalkori képe is szerepelt benne, akkor a pödört ferencjóska bajsza még fekete volt, ezt jegyeztem meg.

Anyai Nagypámnál, Hódi Jánosnál, aki Békéscsabán élt, szintén létezett egy hasonló jellegű emlékkönyv, annak a csabai katonai egységnek a krónikája, amelyben Ő is szó szerint harcolt, hiszen kétszer sebesült meg, a sebeket bajonettel kapta, vagyis közelharcban, de erről sohasem akart részletesebben mesélni. Akkoriban ezért kicsit csalódott voltam, de ma öreg fejjel mélységesen megértem a hallgatóságot, mert valószínű, hogy tudatának legmélyebbjére süllyesztette el azokat az átélt borzalmakat, hisz biztos, hogy ő is ölt azokban a csatákban.

Szerencsére pékmester Nagypámnak másfajta katonasors jutott. Saját szavai szerint Ő *szanitéc* volt, ezért minden vágott sebre vagy horzsolásra fertőtlenítésképp konyhasót szórt, amit én akkoriban igencsak megmosolyogtam, mert nálunk otthon e célra a jód szolgált, jómagam manapság e célra hidrogén-peroxidot használok, igaz, van jód is a házban, mert változnak a korok meg a szokások. Most, amikor ezekről az eseményekről gondolkodom, rájöttem, hogy Nagypám semmiféle egészségügyi kiképzésben nem részesült, egyszerűen harctéri sebesülthordozó volt, ami természetesen nem veszélytelen feladat, ha a sebesülteket „tűz alatt” kellett kihúzni, ahogy azt a mai, főleg amerikai, valamint más háborús filmekben látjuk. Valójában, amikor lecsendesedtek az összecsapások, akkor mentek ki a fedezékből összeszedni a sebesülteket és utána a halottakat, vagy ami a szerencsétlenekből megmaradt. Ezekről a Tata, mert a többiek így is hívták, sohasem mesélt, a dolgot elegáns egyszerűséggel azzal intezte el, ő csak „szanitéc” volt. Gondolom, hogy ehhez a „szanitéc munkához” jó gyomor és idegzet kellett, ami Nagypámnak biztos megvolt, mert végtelen türelmű és nyugodt embernek ismertem, aki például a kuncsaftokkal nem veszekedett, nem vitatkozott, azt a Nagypámra bízta, amikor meg az Öreglány valamiért

szemrehányást tett neki, rám mosolygott, és egyik ujjával a bal füle felé mutatott, a másikkal a jobb füléből kifelé, ezzel jelezte, hogy egyik fülén bemennek, a másikon meg kijönnek a korholások. Amikor úgy ítélte meg, hogy Nagypám túl sokáig székálja, csak annyit mondott: „Maris, ne ébreszd fel bennem az alvó oroszánt, mert tudod, mi következik!” – és elhallgatott, e szavak után Nagypám is elnémult, befejezte a „szónoklást”, mert tudta, hogy azelőtt mi történt, ha ennyire megharagította az Öregapámot. Ezt onnan tudtam meg, hogy egyszer rákérdeztem: „Nagypapa, tulajdonképp mi következett, amikor ezt mondtad a Mamának?” A Tata elmosolyodott, megpödörte a bajszát, és röviden válaszolt: „Hát tudod, egy kis dá-dá!” Amikor erről beszélgettem Apámmal, azt mondta, hogy Ő úgy emlékszik, a Tata néha enyhén arcul is ütötte a Mamát. Ezt manapság úgy hívják, „családon belüli erőszak”, és büntethető, ha valakit ezért feljelentenek, arról ne is beszéljek, hogy mi történne, ha egy iskolában, vagyis ahogy ma hivatalosan nevezik, oktatási intézményben történne ilyen eset, százszoros baj érne a tanárt vagy tanítót.

Amikor én jártam az *elemibe*, volt például mutatójára húzott pecsétgyűrűvel való ütés a fejre, ennek neve, a magyartanár szerint, aki ezeket rendszeresen osztogatta: *koki a kobakra*, akkora, hogy a kopaszra nyírt osztálytárs fiú fején kipúposodva megjelent a gyűrű lenyomata. Voltak taslik, sőt pofonok is, egy hórihorgas, 180 centi magas osztálytársam akkora arcucsapást kapott a nála még magasabb történelemtanártól, hogy feldöntötte a modern, könnyű tantermi asztalt, a szüleinek, akiknek koszorús üzletük volt egy pincében az Avala mozinál (ma Lifka), eszükbe sem jutott bejönni az iskolába tiltakozni, de szerintem Miki nem is szólt nekik semmit, hisz nem ok nélkül ismételte az osztályokat, ezért volt ő tizenhét éves, amikor mi csak tizenöt (az első „nemi felvilágosítási” órákat ő tartotta nekünk). Negyedik koromban, igaz, nem nyilvánosan, hanem „külön teremben”, diszkrétén, négy szemközt (ma úgy mondják, tanú nélkül) én is kaptam két nagy „pedagógiai” pofont az akkori tanítómától, mondta is, hogy miért, de azt nem jegyeztem meg, csak a két pofont. Akkor keményen megfogadtam magamban, hogy azt egyszer visszaadom. Természetesen Anyámnak nem szóltam semmit, hisz egyszer, amikor betört szájjal jöttem haza, és a kérdésre, hogy „visszaadtad az ütést?”, azt válaszoltam, „nem”, kaptam tőle egy magyarázattal kísért nagy pofont. A megindoklás, kioktatás így hangzott: „Fiam, te ne üssél meg soha senkit, de ha téged valaki megüt, azt add vissza!” Talán ezért fogadtam meg, hogy egyszer visszaadom, amit kaptam. Jó negyven éves lehettem, amikor nálunk is meg-

kezdődött az új politikai szervezkedés (VMDK), és egy gyűlés után leültünk egy pohárka italra, velem szemben ült a volt „negyedikes” tanítóm, aki akkoriban már félig megkopaszodott, és én egy fejjel voltam magasabb nála. Néztem, néztem, és magamban somolyogni kezdtem, eszembe jutott az egykori fogadalmam a revansról: mi történne, ha én ennek a kis emberkének lekennék csak egy pofont is. Ő rám kérdezett: „Ugyan, Zsombor, min mosolyogsz olyan jót magadban?” Természetesen, hisz már régen jóban voltunk egymással, elmeséltem neki somolygásom okát. Eleinte egy kicsit megdöbben, de aztán Ő is nevetni kezdett, és azt mondta: „Tudod, Édesanyád azt tanácsolta, amikor panaszkodtam neki, hogy lehetetlenül viselkedsz: Karcsi, adj neki két »pedagógiai pofont«, de úgy, hogy senki se lássa!” Ezen mindketten jót derültünk, és iszogattunk tovább.

Emlékszem, Anyám szavajárása volt, hogy a fegyelmezetleneket úgy fenyegette: „Mindjárt felképelek, fiam!” Lehetett az lány is, mert főleg ők jártak a *prepába*, így nevezték a diákok a tanítóképzőt. Legendássá vált az az eset, amikor a háború után huszonegy éves katonaviselt férfiakat is tanítottak,

mert kevés volt a tanító. Anyám szintén megfenyegette az egyik hórihorgas tanítványát, hogy „felképelek”, az meg anyagi nyugalommal mondta neki: „Várjon egy kicsit, Tanárnő, mindjárt hozom a kis számolyt” – ami valójában egy tornaszer volt, Anyám meg vagy 156 centi magas. Ilyen kérdések is ke-rengtek róla a „mi az, kicsi, alacsony, és kiabál, amikor feldobálják?” mintájára: „Alacsony, szőke, és mindig kiabál?” Az elsőre a válasz: kis kínai, aki nem szereti, ha dobálják, az utóbbira: a tornatanárnő. Ő nem szerette, ha úgy hívták, mert Ő testnevelő tanárnő volt.

Manapság más a „modern pedagógia”, egy barátom, aki az általános iskolában tanít, azt mesélte, hogy épp a testnevelő tanárt bocsátották el, mert nem akadályozta meg, hogy az óráján az egyik diák felpofozza a másikat. Tényleg nagyot változott a világ, de azt hiszem, pék Nagypámnak is, amikor nyolcévi hadifogságból hazaérkezett egy egész más világba, az Osztrák–Magyar Monarchiából a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba, ahol kisebbségi lakos lett, és átélte az „impériumváltást” (ez ma divatos kifejezés mifelénk). Ő a pékségben ott folytatta a munkát, ahol abbahagyta, de ez már egy másik mese.

TÁNCOLNI: REAGÁLNI AZ UNIVERZUM MISZTÉRIUMÁRA

Fejős Csilla

Beszélgetés Nagy Józseffel, a kortárs mozgásszínház megkerülhetetlen képviselőjével (nem csak) az OMMA című produkciója kapcsán

Nagy József *OMMA* című produkciója a tánc eredetének, gyökereinek feltárására és artisztikus megjelenítésére, a kezdetekről való beavatására vállalkozott. Ez a munka betöltött, a nézőkben nyomot hagyott. Felvillanó, váltakozó elementáris test-képeket látunk, melyek az érzékek láthatatlan kapuzatán át közelítenek a nézőhöz. A fekete testek szinte szemvilanás alatt átformálódnak, mintha fekete higanyból lennének. Érezzük lüktetésüket, rezdülésüket, szívük dobzenéjét meg a fény villanását a testeken.

A test-kompozíciók hullámkörébe tartozik az érzéletes hangzásvilág: lihegések, nyögdecselek, üvöltések és kántálások. Mindez zenei módon játszódik le, minden történés valójában hang és ritmus. A lüktetés az, ami mindezeket összetartja. Ez az érzéki mozgás a belső univerzumból fakad, ahhoz kötődik, annak révén nyilatkozik meg. Eredendő, bontatlan, éltető élmény. A fekete ember expresszivitása, rugalmassága, direkt nyersége, néma üvöltése nyilatkozik meg a darabban.

Az üres térben lángoló a fekete testek jelenléte.

Nagy József táncos, koreográfus, rendező, pantomimművész és fotós legutóbbi, *OMMA* című produkcióját a Desiré Fesztiválon láthattuk tavaly, a beszélgetés apropóját pedig a palicsi Nyárhangelő Fesztivál szerzői színházról folytatott panelbeszélgetése szolgáltatta. Újságíróként többször nyílt lehetőségem interjúzni a világhírnek örvendő Nagy Józseffel, többnyire más-más alkalomból. Egy dolog azonban nem változott. Mindig a kulisszák mögött maradtam, a háttérben, így rákérdezhettem a műhelytitkokra.

Téged mindig érdekelt, mit lehet színpadra vinni, miből lehet egy előadást csinálni. Ma már a néző előtt is világos, hogy előadásaid sajátos színházi mitológiát, újító szellemiséget képeznek jelrendszerükkel, tulajdonképpen megelőztél a kortársaid, újat hoztál a színház világába.

– Nem akartam én soha megelőzni, előzgetni, úgy gondolom, rá kellett érezni, sajátosan értelmezni, és arcot adni a sokágú hatásoknak. Az indulás más volt valóban, a *Pekingi kacsa* meg az első darabok hoztak egy új szintet a kinti, franciaországi kortárs táncvilágba. Én nem közülük nőttek ki, nem ott tanultam, de hoztam egy szellemi batyut, amiből merítkeztem. A színház nem magából a színházból, a táncot nem a tánc vonzásából akartam felépíteni, hanem saját élményvilágomból és egyéb területeken megfigyelt vagy szeretett dolgok megismerése révén. Két te-

riület, a költészet és a zene volt számomra fontos, mindig. A költészetben belül adva volt a vajdasági költészet, ezen belül főként Tolnai Ottó világa, irodalmi művei. Ebből a modellből tudtam kibontani, leképezni azt a közeget, ahonnan én is származom. Természetesen mi nem akartunk megszólalni, nem akartunk verseket mondani a színpadon. A másik pillér: az új zenék, főleg a jazz. A hatvanas évektől a mai napig tanulmányozom a különböző irányzatokat. A zenei gondolkodás közelít a táncvaló építkezéshez. A tánc valójában tiszta zene. E mögött adva volt a képzőművészeti háttér. A színpadképekbe olyan vizuális dramaturgiát hoztam be, amit érzékenységből adódóan éveken át boncolgattam. Megmutatkozt az úgynevezett bácskai virtus is – egyfajta új lendület, örületes energiák szabadultak fel: gyerünk, mindent kibírunk, emeljük meg, a végsőkig, ha lehet. Ezeket a szédítő energiákat átültettem a táncosokba. Talán ez volt az az új elán, amivel megújítottuk a francia meg a nemzetközi táncvilágot. Azután Csáth Gézára és Vojnich Oszkára alapoztam. Csáth naplójegyzetéből kiderült, hogy – na, ő igazán megelőzte a korát – dédelgetett egy olyan tervet, miszerint zenés mozgásszínházat csinál. Sohasem valósította meg. Engem viszont lenyűgözött a csáthi világ, úgy éreztem, hogy nyolcvan év távlatából a világ is megérett arra, hogy befogadjon ilyen típusú előadásokat. Nem beszélve Csáth kőkemény mondatairól, zenei érzékenységéről. Ezek indítottak útnak. A vajdasági kultúra. Utána jöttek a nyitások. Például részt vettem az újcirkusz kialakításában, de az impulzus nem tőlem jött. Meghívtak, hogy tanítsam a diákokat, és rendezem meg a vizsgaelőadásukat. Ezt bevállaltam '95–'96-ban. Szabadon kezelttem a cirkusz műfaját, természetesen belecsempésztem a táncot, az artisták mellett nagyobb hangsúlyt kapott a színházi jelleg, ami valamiféleképpen megújította a franciaországi cirkuszt. Hát legyen! A rá következő években a zenészekkel való találkozások eredményeként jött létre az élő zene és az eleven emberi test improvizációs párbeszéde. Először Vladimir Taraszovval, majd Szelevényi Ákossal, később Joëlle Léandrival. Ezt követően tudatosan használtam a színpadon való rajzolást. Ezután találkoztam Miquel Barceló spanyol kortárs festővel. Ő sosem volt színpadon, nem is akart színpadra lépni. Színpadon mozogni? Kihívásként tekintettem erre a színházi előadásra. Résen kellett lenni, hogy ne bicsakoljon meg a dolog. És sikerült. *A Paso Doble* igényesen meg volt szerkesztve. Nagyon figyeltem arra, hogy a darab struktúrája dramaturgiaiilag egysé-

ges legyen. Színházként közelítettem meg. Ez a nem csupán festői performance mér-földkönek bizonyult a pályafutásomban. A *Woyzeck*ben életemben először drámai szöveg szolgált alapul, és ott is új formával kísérleteztem, a buffoféle játékkal. Aztán következett a *Wilhelm-dalok*, Bicskei Istvánnal, amikor visszakanyarodtam Tolnai Ottóhoz, és végre a versek is megszólaltak a színpadon. A ciklusokhoz tartozik egy szóló. A szóló műfaj mindig egy összegzésnek a kívánalma. Így született meg az emlékezet színpadra állítása, *A Mnemosyne* fotográfiai projekt és színházi előadás. A koreográfus és vizuális művész világát testesíti meg.

Időközben kiléptem a franciaországi intézményesített közegből, és a szabadságérzet rávezetett arra, hogy ne díszletekben gondolkodjak, hanem csak az üres színpadi térben és az előadásban.

Hogyan találkoztál legújabb darabod, az OMMA táncosaival?

– Mindig egy előadással mentünk Afrikába, Miquel Barcelóval a dogonok földjére Maliba, előtte meg Burkina Fasóban Dominique Mercy francia kortárs táncossal mutattunk be egy duót az ottani fesztiválon. Nagyon sok táncossal találkoztam a saját miliójukban. Néha új impulzusokra van szükségem. Inspiráltak. Egyszer csak összeállt bennem, hogy kialakítok egy csoportot. Nem az alkatukat néztem, amikor válogattam őket, hanem a hallásukat, az improvizációs készségüket meg a jelenlétüket. Ezek számítottak elsősorban. Tőlük vártam és kaptam meg azt a más-ságot, ami annyira más, hogy már-már közeli. Az afrikai lét, mindazok a kínok, szenvedések, „izzadságcseppek”, amiken keresztülmentek – és a törések, sebek jöttek egymás után –, kicsit visszavetítették a gyerekkoromat. A saját kezdeti küzdelmeimet, amikor először Budapesten, majd Franciaországban egyedül, a saját erőmre meg kitartásomra hagyatkozva meg kellett harcolnom azért, hogy valamit fölépítsek.

A francia etnográfia mindig is érdekelt, és főleg a dogonokkal foglalkoztam. A dogonok talán Afrika utolsó olyan népe Mali közepén, amely szájhagyomány-kultúrával rendelkezett, rendkívül bonyolult vallási rendszerrel és rituálékkal és elképesztő tudással. Ezt a kutatást folytatni fogom, mert ezeknek az afrikai törzseknek rendkívül gazdag mitológiájuk van, és végelethatalatlan időt igényel a megismerésük.

Maga az eredet, a tánc eredete, háttere, a táncosok viszonyulásának egyszerű nyíltsága és ereje érdekelt téged?

– Először tetszeni akartak, és megmutatták, mi mindent tanultak a tánciskolákban. No, ezeket a technikákat le kellett fejteni róluk. Viszont a múltjuk, mindaz, amit gyerekkorukban szívtak magukba, sokat jelentett számomra. Hogy mennyire él bennük a ritmus. Persze hogy él bennük, sokkal jobban, mint bármelyik más nemzetben. Az indiai vagy a közel-keleti zene összetettsége mindig is foglalkoztattott, de ezeknek az afrikai táncosoknak a világát sokszínűbbnek, gazdagabbnak láttam. Szinte minden falunak van egy zenei vagy tánchoz kötődő élő hagyománya. Őt országból jöttek, különböző helyekről, törzsekből, és mindenki hozott magával valami különleges szintet.

Fotó: Molnár Edvárd

Tulajdonképpen ez az előadás egy nagy építkezés a táncosokkal, ugyanakkor merítkezés is belőlük. E két tényező kiegyensúlyozása, összehangolása, akár ütköztetése lehetett talán az az azonosulási pont, amely oda-vissza működött köztetek, és kibontotta az OMMA formavilágát.

– Az egyszerűsége akartam őket rávezetni. Hogy megtalálják magukban, mi az, ami élteti őket. Egy központi élelményhez vezető utat, amire aztán fel lehet építeni egy sajátos zenei vagy táncos világot. Rengeteget beszélgettünk arról, melyek azok a belső tartalmak, amelyeket a sajátjuknak éreznek. Felfedezték saját magukat. Ki akartunk találni egy közös rituálét. Próbáltuk elképzelni – ők nyolcan meg én – a zuhanás és a repülés élményét. Repülni akarunk, de közben valamiféle köztes állapotban lebegünk, a föld felé gravitálva. Zuhanás közben az ember szemben találja magát azzal a tapasztalattal, amikor újra meg újra letarolják, elesik, de fölkel. Ezt próbáltuk zeneileg, ritmikailag megélni. El kellett indítani egy kis rezgést, az már generálta a további vonulatokat. És a tánc létrejöttének kérdése! A tánc, amit nem tudatosan műveltek, és ami kialakult, ami lett, de hogyan?! Az ember hogyan kezdett el táncolni, reagálni az univerzum misztériumára? A saját helyére benne. Valójában megérzések, ráérzések függésében próbáltuk visszaadni magunkat egészen az ősemberig. És egy gazdag, intenzív két hónapos munkaperiódus után megszületett az előadás, amit *OMMA*-nak neveztünk el. Egy éve járjuk vele a világot, és szinte mindenhol megérinti, megüti a közönséget. Olyan visszajelzéseket kapunk, hogy éppen ilyen előadásokra van szükség a konceptuális megügyeskedő előadások után, amelyekből hemzsegnek a fesztiválok.

Gondolkodásmodelled legjobban a zenéséhez hasonlítható.

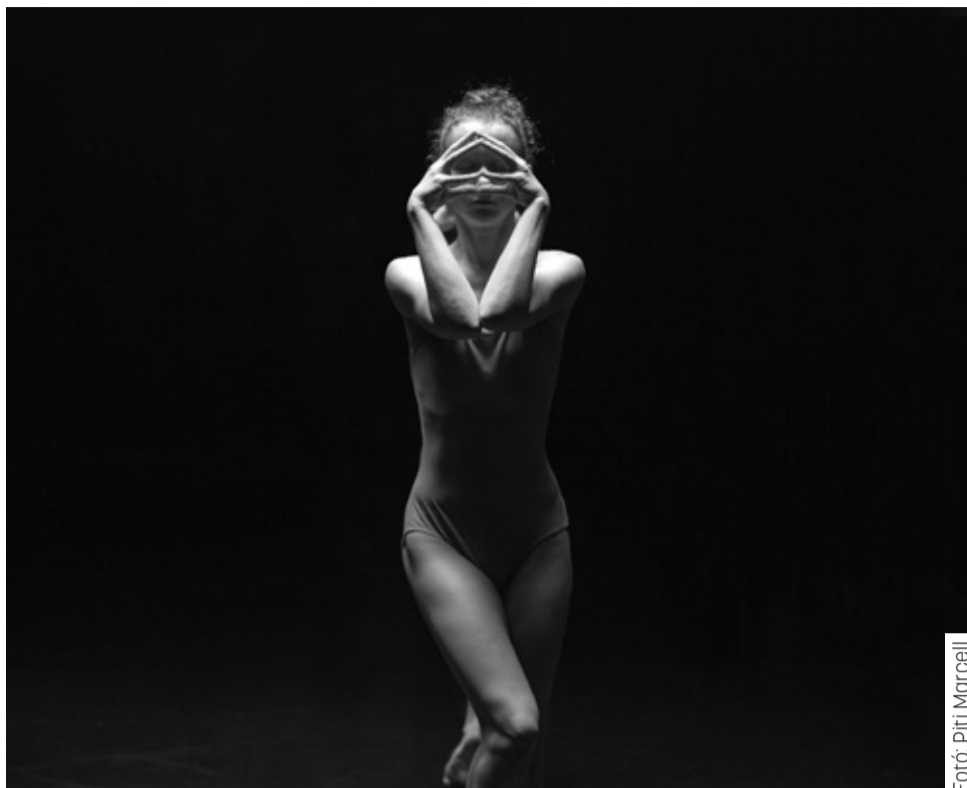
– Minden pillanat a színpadon egy látható zene. Inkább zenészerzőként kezelem-alakítom ezt a színházi formát, mint rendezőként. Mindig csöndben találok rá zenei struktúráinkra, és ahhoz társítom a zenét. Ebben elhelyezkedhetünk, felfűzhetjük érzéseinket, gondolatainkat, vallomásszerű kiállításokat, mozdulatokat tehetünk. Így mozdulunk a polifónia felé. Mindenáron kerülöm az illusztrációt, nem akarunk egy meglévő dologhoz igazodni.

folytatás a 4. oldalon

Fotó: Molnár Edvárd / desiréfestival

Fotó: Piti Marcell

Ezzel az előadással már szinte az egész világot betáncoltad, számos díjat nyertél vele, Újvidék után Veszprémben is a legjobb előadásnak választották egy kortárstánc-fesztiválon, és megkaptad a Lábán Rudolf-díjat. Milyen fogadtatásra talál a *Reptében* a világban?

– Az a tapasztalatom, hogy nincsenek nagy differenciák, főleg azért, mert ez a darab egy olyan tágan értelmezhető absztrakt kifejezőmód, ami nem kötődik sem kultúrához, sem földrajzi részhez. Bárhol játszottam, Koreában, Mexikóban vagy Európán belül akár északon, a Balkánon vagy egész délen, nem voltak különbségek. Az a nagyon szép a dologban, hogy ha ott a színpad, a technika, az emberek, akkor mindegy, hogy hol játszom. Nem kötődöm helyhez, sem időhöz, és az sem befolyásolja a teljesítményemet, hogy kis közönségnek játszom, vagy nagyobb létszámúnak. Annyira áll a lábán a mű, hogy az, hogy milyen falra kerül, és hány ember nézi meg, nem számít.

Azok a dolgok, amelyeket megtaláltál ebben az előadásban vagy a készítése során, hatással vannak az utána következőkre is? Gondolok itt a *Vibration*, a *Freestyle* vagy akár a *Sziget* című produkcióra.

– Igen, ezek egyértelműen a *Reptében* előadásnak a folytatásai. Kicsit olyan, mintha ez egy sorozat lenne, mint a sorozatfestmények, merthogy nagyon sűrű az alkotás, nem is lehet és nem is célszerű túl gyorsan változtatni. Nekem célom is volt, hogy ez egy ilyen korszak legyen, és érdekel, hogy mit lehet kihozni abból a kicsi dologból, vagy hogyan fog változni az idő múlásával. Persze töreksem arra, hogy ne legyen ismétlés, és hogy én is tovább kutassak, de azt, amit megtaláltam, nem akarom eldobni. Nem mindegy, hogy valamit egyszer-kétszer játszunk, vagy ötvenszer vagy még többször. Minél többször játszunk egy darabot, annál nagyobb felszabadultsággal lehet jelen lenni a színpadon. Minden darabot jó lenne nagyon sokszor előadni, mert ha a próbateremben egyedül csinálom, az nem olyan, mint amikor a nézőnek az energiája is benne van, és hatással van rám. Ez egy közös játék, mint ahogy minden az életben, ha már ketten vagyunk.

Az említett előadások a 2006-ban megalakult Góbi Rita Társulat keretében jöttek létre. Kikkel dolgozol, hogyan működik az együttes?

– Egyelőre projekt és projekt, darab és darab követi egymást, mindegyikhez különböző emberek, játszótársak csatlakoznak, de több olyan projekt is van, amit egy ember visz tovább, például a zenész kolléga folyamatosan velem van, a jelmeztervező is állandó, a fénytervezővel mindig együtt fejlesztünk valamit, de állandóan kutatok olyan emberek után, akiket be lehet vonni ezekbe a körökbe. Darabtól függ, hogy ki hova illik. Nagyon jó lenne egy állandó és egy nagyobb rendszerben működni, szeretnék tíz-húsz embert a színpadon. A célt kitűztük, csak valahogy be kell lőni a raketát, hogy megvalósuljon, hogy megnőjön az a mag, amit elültettünk.

Most itt Szabadkán gyerekekkel foglalkozol, és elcsíptem egy mondatot az előadásod végéből, amikor arra biztattad őket, hogy a foglalkozás következő részében majd engedjék szabadjára a gyermeki énjüket, mert játszani fogtok. A gyerekeknek szánt előadásaid esetében te magad is ezt a gyermeki ént engeded szabadjára?

– Igen, volt is egy ilyen célom, korábban elhatároztam magamban, hogy élek itt a földön, és tanulok, sok minden rám ragad, de én meg akarom őrizni azt az állapotot és azt az ént, amikor még a kertben csak kapirgáltam, játszottam vagy felfedeztem, hangyákat, leveleket, bármit. Ez az érdekes, hogy akkor a gyerek felfedez, egy csomó mindent nem ismer, és bennem ez maradt meg a legerősebben, én most is felfedezek, amikor bemegyek a terembe. Azt szeretném, hogy ez a felfedezés, a játék, a szabadság maradjon meg. Sok emlékem van a gyerekkorból, amit nagyon szerettem, felhőtlen boldogság- és biztonságérzetem volt. Ha ezt akkor szerettem, az azt jelenti, hogy most is jó, szóval ezeket tudatosan is beépítettem, és őrzöm magamban. A gyerekelőadásoknál a játékmódban és a jelenlétben mindent le kell bontani, ami színészkedés. Nem eljátszunk valamit, hanem visszautazunk abba az állapotba, újra megéljük, átéljük a szituációkat, így lesz igazán őszinte. A gyerekek akkor tudnak velem együtt lenni, ha azt érzik, hogy én

is közéjük tartozom, olyan vagyok, mint ők, és együtt játszunk, együtt fedezzük fel a tánc szabadságát.

A tanításnak intézményes formája is van az életedben, tíz éve a Nemes Nagy Ágnes Művészeti Szakgimnázium tanára vagy. Mi az, amit a tanítványaidnak próbálsz átadni?

– Nagyon sokáig nem mertem sem tanítani, sem gyerekekkel foglalkozni, mert azt éreztem, hogy amíg én nem vagyok kész, addig hogyan, mit taníthatnék... Csak tízéves tapasztalat után mertem vállalni oktatást. Számomra a tánc annyira egyértelmű, és annyira velem van, hogy az első kihívást az jelentette, hogyan is tudom a fiatalokat rávezetni, hogy a tánc nekik is szóljon valamiről. Próbálom felhívni a figyelmüket arra, hogy ha táncal foglalkozunk, akkor nemcsak táncolunk, hanem önmagunkat építjük, ha a testünkkel foglalkozunk, akkor a lelkünket is ápoljuk. Gyakoroljuk, hogy bátrabbak legyenek, merjenek egyedül kitalálni egy mozdulatot. Szerintem a tánc olyan dolgokra is felhívja a figyelmet, hogy hogyan viselkedjünk a párkapcsolatban, hogyan lehet jól együttműködni egy csapatban, hogy bátrabb legyél az életben, merd elmondani a véleményedet, az ötletedet, mi az, hogy jelenlét, önmagadra való odafigyelés. Fontos a szorgalom, a kitartás és a munkamódszer kidolgozása is, hogy meg tudod-e valósítani az ötletedet, bemész-e egyedül a terembe gyakorolni, hogyan fogod nekem megmutatni, amit létrehoztál, hogyan állsz ki a többiek elé. Rengeteg dologra megtanít a tánc, ami később is sok mindenben segít a fiataloknak. Amit a táncon belül átélnek, azt vissza tudják ültetni a mindennapjaikba. Több mindenre tudnak figyelni, kreatívan kezdik el kezelni a szituációkat.

Az utóbbi időben – gondolom, ezt a pandémia hozta, de javíts ki, ha tévedek – online is tartasz tánctréninget, ahol csak a képernyőn keresztül látod, hogy kikkel dolgozol, bárki bekapcsolódhat. Az online foglalkozás hogyan valósul meg, mennyire éled meg kihívásként?

– Jót tett nekem, hogy lett időm a tréningre, mert folyamatosan a produktum, a darabok elkészítése volt a cél, és erre kevesebb idő jutott. Már éreztem is, hogy valamit kéne újítani, mivel a test is olyan, hogy megszokja a tréninget, és egy idő után már nem fejlődik, szóval folyamatosan fejleszteni kell. A pandémia alatt erre fókusz került, és úgy éreztem, hogy ha én foglalkozom vele, akkor egyből meg is tudom osztani, ki akarom próbálni, hogy milyen hatással van másokra, hátha jó lesz. Úgy gondoltam, hogy ha már én szánok erre időt, akkor ki akarom nyitni az ajtót, hogy mások is velem együtt legyenek ebben az időzónában. Jó érzés ebben a folyamatban is közösségben lenni.

A te táncművészetedet a bátor kísérletezés jellemzi, a koreográfiákat a precíz kidolgozás, a minimalizmus, az ismétlődő miniatűr mozgások. Ezeket az online tréningek során is tapasztalhatják a résztvevők, én is kipróbáltam. Elsőre úgy tűnik, hogy alig történik valami, tartunk bizonyos testhelyzeteket, picit behajlítunk, fel-

emelünk, leengedünk... Viszont másnap olyan izmaid is fájtak, amelyekről azt sem tudtam, hogy léteznek.

– Igen, szeretem, hogy olyan, mintha nem csinálnék semmit, de kicsi változtatásokkal és koncentrációval egyszerűen más izomcsoport kezd el működni, sokkal mélyebb izomzat. Belső fejlesztés történik, ami nemcsak a táncosnak, hanem szerintem minden embernek kell, mert nem arra vagyunk teremtve, hogy ülünk, hanem arra, hogy mozogjunk. Én mindig azt érzem, hogy ha megvan a tréning, akkor máshogy kezd el az agyam működni, és nemcsak az agyam, hanem valahogy könnyebb lesz. Olyan, mintha kiadnék ott valamit a levegővételekkel meg az önmagamra való odafigyeléssel, egyszerűen jobban érzem magam. Szeretném, ha azok az emberek is megtalálnák ezt, akik bekapcsolódtak, és ha ez nekik is jó, akkor csináljuk együtt. Ez nekem a tánchoz nagyon kell, mert ha nincs karbantartva az izomzat, akkor a test nem tudja a fizikális, technikailag nehéz dolgokat kivitelezni. Ez az egyik része, a másik pedig az, hogy felszabadít, és jobban indul a napom. Van, amikor nem jut eszembe valami, fáradt vagyok, vagy nincs jókedvem, de ha szánok időt a mozgásra, ezáltal önmagamra, azután egyszer csak elindul a folyamat, ami, mondjuk, előtte nem ment. Így reflektál a fizikális hatás a mentális jelenlétemre.

Az idén már jártál Törökországban, Olaszországban, itt Szerbiában, Belgrádban is tartottál tánctréninget, találkoztunk Palicson, készülsz Kanadába, az utóbbi napokban pedig egy új bemutatót is beharagoztál, szeptember közepére, aminek az öregedés, az elmúlás, az egyedüllét a témája. Ezek a dolgok már foglalkoztatnak?

– Valahogy mindig előrébb megyek gondolatban, előrébb látom a dolgokat. Az életet figyelem, tapasztalom, kiterjesztem a szenzoraimat. Látom a körülöttem lévő idősebbeket, hogy min mennek keresztül. A test, ahogy egyre többet van ezen a földön, változik, és ez nekem nagyon érdekes. Ez fontos pontja az életnek, fontos ezt felfogni és elfogadni. Állandóan figyelek, mindig úgy érzem, hogy egy külső kamera vagyok, ha bármilyen szituáció van, azt már jelenetnek látom. Minden egyes dolog, amit meglátok, hatással van rám. Például most nézek kifelé, és látom a fákat, ahogy lengedeznek. Pesten a lányok próbálnak, és pont így indul a darab, hogy hatan lengedeznek. Mindig mondom nekik, hogy úgy dőljenek, mint amikor a szél fújja a fákat vagy a virágokat, és tudom, hogy ők ott próbálnak, nekem mindjárt kezdődik a tanítás, szóval valahogy így minden egy lesz.

Úgy tűnik, hogy tele vagy ötletekkel és lehetőségekkel. A lehetőségeket megragadod, megkeresed vagy megteremtéd?

– Minden együtt. A lehetőségekért lépéseket kell tenni. Vannak olyan lehetőségek, amelyekért nagyon sokat kellett dolgozni, vannak, amelyek könnyebben jönnek, de ma már nem úgy működik, mint a kezdetekkor, hogy csörög a telefon, és hívnak, hanem nagyon sok háttér munka rejlik abban, hogy ennyi színpad tudjak működni.

vers

Klemm József

A vers

Új verset kezdtem írni. Minek?
 Úgysem mutatom meg senkinek
 a lelke, miként csíráznak
 a belé hullott magok,
 hisz sokszor
 magam sem vagyok
 tisztában, vajon búza-e
 vagy konkoly kapott erőre, s
 burjánzó tüskéim
 mennyit fojtanak
 meg belőle. Betonfalak
 mögött őrzöm e kertet,
 s rejtett termésait
 késve szedem, midőn már
 ki-kihagy a szívem s az eszem,
 és bár folyvást kutatom,
 nem találok a hibát,
 melyet manipulált
 génjeink rejtene,
 s amely a szent
 harmónia helyett
 mindent a káosz felé terel.
 A kimondott szóra
 már nem felel
 a másik, csak a zaj van,
 s végül e hangzavarban
 elhallgatnak a dalmokok s az
 Angyalok.
 Utóbb mégis írok, hátha
 megértem, ma miért
 vagyok, ha holnap
 már nem vagyok.

Léphaft Pál
téglaszín

madonna

megrajjzollak
 vörösen porladó
 ősi kövekre
 korommal
 homlokod
 téglaszín
 cseréppel

jámbor vadak
 közt
 zöld pikkelyes
 madárgyík
 leszel gyöngyház
 színű bogár
 egy szikár
 sziklafalon
 ezüst
 halcsont kövület
 vagy törékeny
 mészkő csigaház
 a csont fehér
 tengerfenéken

megrajjzollak
 pirossal
 kékkel
 vagy csak
 homokra
 a mindenség
 tenyerében

Tükörkép

Fejre állok.
 Így könnyebb elhinnem:
 ott, a talpamnál folytatódik tán valaki,
 kinek tükörképe vagyok én,
 ki most egy hídról engem bámul a vízben:
 imbolygó mását,
 mely oly hiteles, mert oly változó.
 Tenmagát csodálja bennem,
 fintort csalok az arcára,
 bólínt, bólíntok,
 int, visszaintek,
 mintha már egyek lennénk,
 akárha örök addikcióban,
 megfejthetetlenül,
 ki függ amattól, és vajh mennyire...
 Ám mielőtt időtlen fontosságom
 tévhite fejembe szállna
 (hisz: ne feledd, fejen állok),
 Ó, a Fenti, a Fenséges, a Fényes
 piciny kavicsot ejt a vízbe,
 számomra alig láthatót,
 melyet máskor észre sem vennék,
 fel sem emelnék,
 félre sem rúgnék,
 melyre mondanád: „mily semmi,
 mily lényegtelen”,
 s a tükörfelületen szétszaladó
 vízgyűrűk
 megoldják a kételyt:
 Ó továbbag,
 én emlék maradok.

L. Móger Tímea

Útban

Ablak(f)alak
 Útból lépés
 Szakad
 Lenni légy
 A cseh sörben
 Rozsdaszív képben
 Hrabal
 Chagallnak dőlten
 Templomok a földben

Vadásznak

Testem nap-szivacs
 Letörli árnyadat
 Minek nézel
 Pár-
 ducnak
 Beragyog-lak
 Erő(s)
 Vagy
 Bennem (h)ős
 Nem (i)gaz
 Vigasz
 (Ka)romba
 (R)ingat
 (T)ép(j)

vers

Saitos Lajos

Minden és semmi

Csokonai-reminiszencia

Csak a szépség ne fájna
 úgy ez a szelíd somogyi táj
 pirkadástól szürkületig
 akonodásig könnyezne
 harmatozna rád ha volnál
 Csokonai Vitéz ivadéka ha
 pajtása volnál garabonciása
 s ásnál mélységes-mély kutat
 a múltba s kutatnál emlék-
 bugyraidban hogy megidézd
 idehívd szólítsd Vitéz Mihályt
 a hites szakadár testvért
 a maradandó szépséget és
 mulandó rútságot magyarázó
 professzort minden poétai idő
 legnagyobb mutatványosát
 ki úgy hagyott csapot papot
 mint ahogy hagyni fog majd
 érintetlenül bennünk a megszólított
 a Minden és Semmi ura...!

Kényszerleszállás

Már álomban se tudok
 úgy repülni mint hajdan
 gyerekkoromban tettem
 pedig akkor Batmanról
 mit sem tudtam/hallottam
 így nem is utánozhattam
 s csak kétoldalt magamhoz
 szorítottam könyökem és
 ez éppen elegendő volt az
 elrugaszkodáshoz s így
 siklórepülésben jártam be
 hegyeket völgyeket nem
 egyszer de ezerszer amire
 most hiába várok és hiába
 próbálkozom akár még
 kitartó nekifutással is nem
 megy az elrugaszkodás
 nem megy a repülés s csak
 forgolódtam álomban a
 kényszerleszállás tudatában
 s arra ébredtem hogy iszo-
 nyúan görcsöl a lábam...!

HIBAJELENTÉS KÜLDÉSE

RAFFAI INGRID MUNKÁIRÓL

Farkas Tiffany

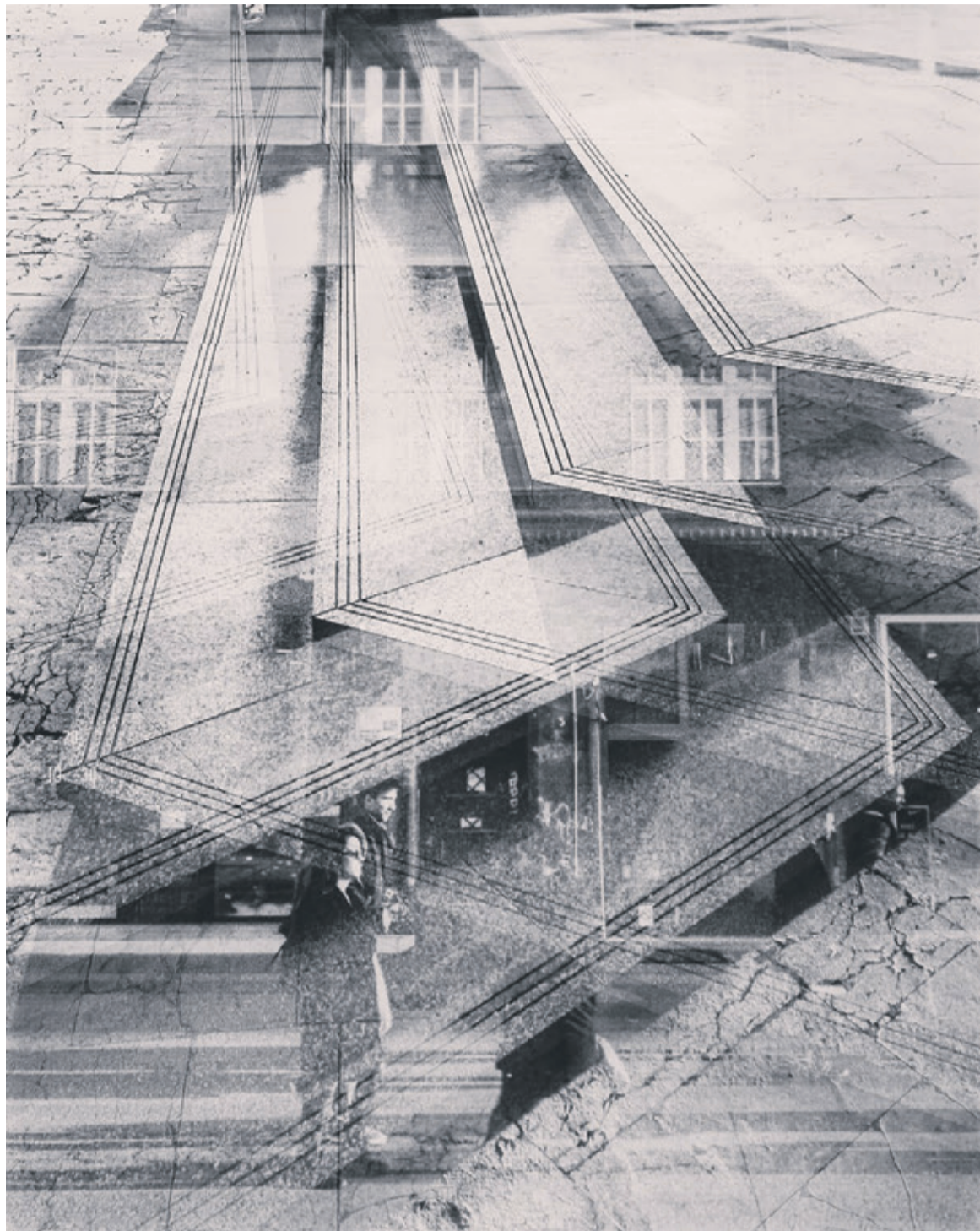
Valami nem stimmel – viseli a címet Raffai Ingrid 2019-ben született fotósorozata. Raffai munkáinak kulcsfontosságú mozgatórugói a hibák, amelyek elmondása szerint a tér, a forma és az alacsony minőségű, pixeles fotók diszharmonikus ötvözetében jelennek meg. Nem mehetünk el azonban a mellett, hogy az a valami egy normatív berögződéshez viszonyítva mondható másnak vagy hibásnak. A hiba fogalommeghatározása állandóan fluktuál: történelmi, kulturális és szubjektív kontextusok egyaránt meghatározzák. A „hibássághoz” ugyanakkor csatolható egyfajta megmagyarázhatatlan és kényelmetlen érzés, amely felülírja a nyelvi meghatározást. Olykor csak kísértetként van jelen ez az érzet: a klasszicitás és hagyományok nyomása a válllunkon ül akkor is, amikor már egy új világban születnek, ezáltal új olvasatba kerülnek a kortárs alkotások.

Raffai fotói tulajdonképpen ahhoz az eszméhez viszonyítva tekinthetők hibásnak, amely által a klasszikus fotográfia a 19. század derekán megszületett. A valóság rögzítésére való törekvés, a dokumentarista funkció végigkísérte és -kísértette a fotográfia és a művészi fotóhasználat történetét. Mégis azzal szembesülhetünk, hogy igen hamar meghaladták ezt az elképzelést a fotográfusok és a fotó médiumával élő alkotók, mégpedig a különböző fotomanipulációk lehetőségével. A manipulációk sokrétű mezején szinte az elsők között alkalmazták azt a technikát és egyben vizuális nyelvet, amely Raffai fotóit is mozgásba hozza: a *többszörös expozíciót*.

Analóg fotózás esetén a kívánt eredmény úgy érhető el, hogy a fényképezőgép zárját kétszer vagy annál többször

kinyitják ugyanazon a filmen, aminek következtében a különböző képek egymásra helyezve, rétegelten jelennek meg. A technikát tulajdonképpen balesetszerűen, a fényképezőgép nem rendeltetésszerű használatából fedezték fel, így a hibás képek váltak később meghatározó esztétikai nyelvvé. Az 1800-as évek végén még ezzel a technikával csempészték egy kis varázst a realista jellegű portrékba, és rögzítettek úgy képeket, mintha a fotózott alany kétszer – a képzeletbeli ikertestvérel közösen – jelenne meg. Később az avantgárd mozgalmak előszeretettel nyitottak a médiumban rejlő gazdag és kiaknázatlan lehetőségekre, és játszottak a fotó szemantikailag összetett természetével. A szürrealisták – mint Maurice Tabard vagy Man Ray – kedvelt technikája lett, mivel igyekeztek a valóság és racionalitás elé helyezni a tudattalant, az álmok és sejtelmek világát. A technika keltette fátyolos, álomszerű esztétika és a különböző, egymásra helyezett szimbolikus elemek sajátos világot teremtenek a képzeletbeli és a valóság metszetén.

A digitális fordulatot követően a digitális fényképezőgépekkel könnyebben elérhetővé vált, majd az okostelefonok, a különféle applikációk és szerkesztőprogramok robbanásszerű terjedésével mindenki számára kényelmesen megvalósítható lett a kívánt hatás. Raffai Ingrid munkái hiba nélkül megállják helyüket az újmédia korában, és magukon viselik a számítógépes kor logikáját, jegyeit. A digitalizációs folyamat egy olyan technokapitalista információs társadalmat teremtett, amelyben – Lev Manovich elmélete szerint – az *adattárisz* szimbolikus formaként működik. Ezáltal a világot és önmagun-

kat rendszerezni, megismerni tudjuk. Raffai fotói egyéni elemek gyűjteményeként is értelmezhetőek, ahol minden elem egyenértékű jelentőséggel bír. Az egyes elemek vagy rétegek párbeszédben vannak egymással, az azonban a művész döntése, hogy a három megjelenő

réteg közül melyekre és mennyi hangsúly kerüljön.

Az adattárisz és a narratíva Manovich szerint egymás természetes ellenfelei. A narratíva tulajdonképpen algoritmus, amivel az adatokat meghatározott módon olvasni lehet. A narratívaellenes logika viszont azt

közvetíti, hogy a művek nem írnak le kifejezetten egy történetet, amelynek van kezdete és vége. Az újmédia objektumok olyan gyűjteményként működnek, ahol az elemek vagy rétegek száma tulajdonképpen a végtelenségig bővíthető. Ez a lehetőség mindennél jobban jellemző a halmozási vággyal fűtött fogyasztói társadalomra. Hasonlóképp fogyasztjuk a határtalan információtömeget is, ezért nehezen elégszünk meg a fotó klasszikus funkciójával, ami a pillanat rögzítése és a valóság homogén dokumentációja.

Raffai elmondása szerint a közvetlen környezetében található dolgokat helyezi egy képzeletbeli közegbe az alkotás módszerével. Harris-effektet használ, amivel három kép közös kompozícióját teremti meg. Egy égből meredő, szocializmusból maradt panel, egy galamb sziluettje és egy betonfelület trióján akad meg a szemem (1.): ez feltételeken lehetne mindannyiunk közege itt a keleti régióban. Raffai kifinomultan játszik a geometrikus kompozíciókkal: egy-egy Bauhaus

könnyed formavilágával, egekbe magasodó lámpával, kerzincsíkokkal és a villanyvezetékek egyenesével (2., 3.). Sokszor a fotók túlzó digitális manipulálása paradox módon már-már tradicionális Ingres papírra vetett szénrajzokként tűnnek fel. Kétségtelenül felidéznek bennem Gerhard Richter világát is (4.), és amit elmosott képeihez fűzött, miszerint azért homályosítja el a dolgokat, hogy minden egyformán fontos és egyformán jelentéktelen legyen.

Mindennapjaink meghatározó alkotóelemei olyannyira ismerősek, hogy mégsem ismerjük meg igazán. Ez a képzeletbeli közeg *paratér*, egy elkülönült lehetséges világ, párhuzamosan az elbeszélte valósággal. Amennyire a paratér belőlünk, a tudatunkból fakadó világ, olyannyira rajtunk kívül álló, és olyannyira érezhetjük magunkat kívülállóknak benne. S bár elvéve találunk személyes kötődésű elemeket – akár egy utcatábla –, mégis valami keserű otthontalanságot sugároznak a képek. Ez az elidegenedtség az objektivitás aspektusába helyezkedik, amivel a fotó médiumát a kezdetekben felvértezték.

A Delany-féle paratér-értelmezés lirizált stílust és felfokozott retoricitást kapcsol a jeleniséghez, ami a sci-fi/cyberpunk műfaj sajátosságaként született. A fotók egyszerre több érzékszervet is stimulálnak. A fotó emlékpotezisként funkcionál, ami felerősíti a szinesztetikus élményt. Érezhetem-e a kezem alatt, amit látok? Sokszor találkozunk Raffai fotóin (1., 5.,

6., 7.) textúráként működésbe lépő rétegekkel, mint a víz fodrozódása, repedések a falon, csempe vagy beton. Ez azt érzékelteti, hogy a digitalizáció ellenére továbbra is fontos számunkra a fizikai világ, kifejezetten a taktilitás. A simaság a jelen kézjegye – mondja Byung-Chul Han. Az elmúlt években hozzászoktunk a minket körülvevő simító-szépítő filterekhez, a szörtelenséghez, a tökéletes felbontású HD-képekhez és képernyőkhöz. Minden, amin nem akadnak meg érzékszerveink. Ezzel ellentétben Raffai fotói sokszor durvának tűnnek, érdesnek, és elutasítják a simaság műviségét. A túlzó esztétizálás természetellenességétől az avantgárd lázadó attitűdjével lép el a művész.

Az új terek megszületése új meglátásba helyezte az időhöz való viszonyunkat is. Raffai képei nem a rögzítettséget és a pillanatiságot éltetik. Mintha nem hinne a jelenben/mostban, hanem a mindenkoriban. A narrativitás hiányával elvesz a linearitás, így az idő lineáris elgondolása is. Helyébe pedig a „kizökkent idő” lép: régi-új valóságok, nosztalgia és a hagyományok kísértetei. A kortárs képzőművészeti fotóhasználatban továbbra is ott kísért a klasszikus fotó formanyelve, a művészet továbbra sem tud (amennyiben szükséges, lehetséges) megszabadulni a valóság problémájától és az esztétizálástól – ezt érezhetjük, amikor *valami nem stimmel*. De hát mikor stimmel minden?

A középiskolát a szabadkai Politechnikai Középiskolában fejezte be tervezőgrafikai szakon, Suhajda Zita osztályában. Ezután az Újvidéki Művészeti Akadémia festő szakán folytatta tanulmányait. Rendszeresen

vesz részt művésztelepeken és csoportos tárlatokon bel- és külföldön. A festés és a rajzolás mellett fényképezéssel és színtanyomással foglalkozik. A Híd Kör Art művészcsoporthoz tartozik. Újvidéken él és alkot.

ÖNÁLLÓ KIÁLLÍTÁSOK:

- 2021 – Nem vagyok robot, Šok Zadruga, Újvidék
- 2019 – Valami nem stimmel, Café Grunf – Gifest, Szabadka
- 2019 – Valami nem stimmel, Crna Kuća, Újvidék
- 2017 – Gondolatok, Klein House social bar / art gallery, Szabadka

LAPSZÁMUNK SZERZŐI

- Antalovics Péter** (1993) költő, újságíró (Kupuszina)
- Farkas Tiffany** (1999) esztéta (Budapest)
- Fejős Csilla** (1966) filmes alkotó, újságíró (Palics)
- Fekete J. József** (1957) író, kritikus (Zombor)
- Jódal Rózsa** (1939) író (Újvidék)
- Juhász Zsuzsanna** (1958) író, költő (Budapest)
- Klemm József** (1954) költő, újságíró (Újvidék)
- Kurcz Ádám István** (1982) irodalomtörténész (Budapest)
- Léphaft Pál** (1952) karikaturista, újságíró (Újvidék)
- Lódi Gabriella** (1978) magyar nyelv és irodalom szakos tanár (Topolya)
- L. Móger Tímea** (1981) költő, újságíró (Doroszló)
- Madár Anikó** (1984) újságíró, szerkesztő (Újvidék)
- Patyerek Réka** (1996) kritikus, tanár (Kishegyes)
- Saitos Lajos** (1947) költő, szerkesztő (Székesfehérvár)
- Silling István** (1950) néprajzkutató (Kupuszina)
- Sinkovits Péter** (1946) író, költő (Zenta)
- Szabó Zsombor** (1946) építészmérnök (Szabadka)
- Tóth Eszter Zsófia** (1975) történész, társadalomkutató (Budapest)
- Vass Géza** (1959) történész (Szabadka)

Lapszámunkat **Raffai Ingrid** alkotásaival illusztráltuk.

VÁROSI TÖRTÉNET

Silling István

Huszonhét éves korában lett Kovčín Fedor úr okleveles gyógyszerész. Addig a Monarchia több városában is tanult a hazulról hozott nyelvtudás segítségével, s végül Zágrábban kötött ki, amikor a város az új délszláv állam kebelébe került. Ott szerezte meg a magister pharmaciae címmel járó gyógyszerészeti diplomát. Laza európai sétagaloppja itt ért véget, ugyanis apja, a dúsgazdag bácskai és szlavóniai földbirtokos megvette neki a város pravoszláv főterén az egyik nemrég épült emeletes házat, hogy ott nyissa meg a város modern gyógyszertárát. Kovčín kegyelmes úr ügyesen kihasználta a Szlavónia keleti részén szinte tulajdonos nélkül maradt termőföldeket, s óriási területet tudott olcsón megszerezni. Az egykori tulajdonosok elmenekültek az új országhatár másik, azaz a magyar oldalára, és birtokukat pénzzé tették, persze a kereslet és a kínálat szabta áron. Nagy kínálat lévén olcsón lehetett gabonatermesztéshez alkalmas termőföldet és állattartáshoz legelőt vásárolni. Ehhez az idős Kovčín úrnak jól jött a felesége után örökölt, szerbiai hegyoldalon elterülő erdőségért kapott pénz, amit most kellőképpen befektetett. Neje Popović lány volt, akinek felmenői közül, egészen a török időkig, sorra a pravoszláv egyház papjai, érsekei kerültek ki, sőt még egy pátriárka is akadt a nagybácsik között. Ők sorra gyarapították a családot vagyónát, a pátriárka nagybácsik pedig majdnem egy egész hegyet hagytak örökségül rokonságának valahol Šumadijában. Ebből tellett azután a fiúk iskoláztatására, a lányok jó kiházasítására, gazdag hozományára.

Kovčín úr fiának tett kínálata persze nem imponált az úrfinak, de a hazaérkezése utáni elvágyódást és szabadságvesztést előidéző családi perpatvarból mégis az apa került ki győztesen. Jó két évig kerütek egymást, nem laktak együtt, hiszen több házuk is volt a városban, nem is akármilyenek, míg végül Fedor beadta a derekát, kiegyezett apjával, vállalta az itthoni munkát, de a nőt nem. Persze mindkét fél megszabta a feltételeit. Az apa kikötötte: vagy a patika, vagy a gazdag pravoszláv lánnyal való nősülés, de az hamarosan! Fedor pedig kimondta, hogy a választott nő nem érdeklí, akit ő kívánt magának, azt a tüdőbaj elvitte, másra nem is akar gondolni, inkább vállalja a városi gyógyszertár tulajdonosi és cégvezetői posztját. Pedig mindkét feltétel kecsesítőnek is tűnhetett volna sok más patikus előtt. A városban csak egy gyógyszertár működött addig, német kézen, nem is a forgalmas főtéren álló elegáns épületben, tehát a Kovčín-patika jó indulási előnnyel kezdhetette meg működését. Hamar híre is ment az új üzletnek, annál is inkább, mert Fedor ismeretsége révén többféle krémet, balzsamot, kenőcsöt, egyéb piperecikket is be tudott szerezni, amit a városi nők igényeltek, és amire szívesen költöttek. Két gyógyszerészsegéddel kellett vinnie az üzletet, akik szintén beszélték a városban és környékén honos nyelveket. A segédpatikus hölgy mindig nagyon csinosan nézett ki, diszkrét, alig észrevehető, mégis látható, igen szép sminkkel, mintegy reklámarcként az áruról. A gyógyszerészsegédek közül a másik férfi volt, ugyanis Fedor úrfi maga is szerette a divatos férfikozmetikumokat, így be is szerezte őket igényes vásárlói részére, valamint tisztos

csomagolásban óvszert is árusított, s azt leginkább fiatalemberek vásárolták, jobbára az ő baráti köréből valók, akik tudtak az árukészletről. Kiskorúnak tűnőket nem is szolgáltak ki ilyesfajta áruval. A jó arcélű, fiatal és gazdag tulajdonos sok hölgynek megdobogtatta a szívét, ám mindhiába. Fedor hű maradt elvesztett első szerelme emlékéhez. Legalábbis ezt az információt osztotta meg barátaival.

Amikor szülei elhunytak, összeköltözött a húgával, Angelinával, aki a városi vagány nők kis csoportjához tartozott: nadrágban járt, dohányzott, és a városban elsőként vezetett saját gépkocsit. Éveit nem számolta, a közeledő férfiakat hamar eltántorította magától. Bátyjával jól megvoltak a nagy vagyon birtokában, cseléddel, szakáccsal, földbérlőkkel.

Fedor Kovčín baráti köre csupán öthat tagból állt, válogatott úri társaság. Akadt közöttük nős is, nőtlen is, mind értelmiségi és jól szituált. Nem műveltségben hasonlítottak, hanem rangban és hiúságban. Hetente kétszer találkoztak. Törzshelyük a Vadászkiút Szálló étterme, de nem egy eldugott szeparé, hanem jól látható, az ablakhoz közeli asztal. Szerették, ha látják őket, ha megfigyelik öltönyüket, nyakkendőjüket, kalapjukat, az új divat apró változásait, mert piperkóc volt mind, egytől egyig. És ők is szemmel tarthatták a csodálóikat. Mindegyiküknek titokban volt néhány alacsonyabb rangú s rendű ismerőse, besoztottja, akikkel máskor s másutt találkoztak, ahol azok elmondhatták az előkelőségekről alakuló véleményt. Persze, ezért járt némi jutalom, egy zsebkendő, mandzsettagomb, egy megunt sétatálca, néhány információ hölgyekről, a frissen érkezett divatos férfikölniről. Pénzt sosem adtak a besúgóknak, úgymond nem akarták megsérteni őket, pedig csak fukarságból nem tették. Így a társaság mindig ismerte a róluk alakuló vélekedést. Bármennyire is kedvelték egymást, a hírforrásaikról hallgattak, mintha nem is érintkeznének a plebsszel. A városvezetés politikája csak annyiban érdekelte őket, hogy merrefelé terveznek utakat építeni, hol és kitől fognak telkeket kisajátítani, a kórház milyen osztállyal bővíülhet. Kovčín urat a bérházak iránti kereslet érdekelt, ugyanis a maradék szlavóniai birtokát eladta, s itthon vásárolta meg a Körúton az egyik városi palota felét. Bérlőnek állami intézményt szeretett volna, ahol biztos és több is a pénz. Arról beszélgettek, hogy e célból kit és mennyivel, esetleg mivel kellene megkönyörkezni a Duna bánási elöljáróságban. Sorra elmondták ismerőseik nevét, akikről úgy vélték, hogy bizonyos jutalomért hajlandó a részrehajlásra. Kovčín úr legjobban kedvelt barátja egy ügyvéd volt, aki a szerződésalkötések útvesztőit tüzetesen ismerte, így az árakat is. Az ügyvéd úr is kedvelte a patikust, ugyanis titokban és illegálisan Fedor látta el a már egyetemistaként morfinistává lett juristajelöltet, akinek szinte állandóan szüksége volt a morfiumra. A patikában elzárt szekrényben tartották a gyógykezelésre használt drogokat, s a szekrényke kulcsa csak a tulajdonosnál lehetett. Kovčín úrnak pedig egy, az ország déli részéről érkező ügynök szerezte be a megfelelő mennyiségű anyagot. Az üzletkötésre mindig a Kovčín-ház könyvtárszobájában négy szemközt került sor, és a tiltott drog egy része ott is

maradt, nem került az üzletvezetői aktatáskában a gyógyszertári leltárba. Hogy mikor és miért történt átadása az ugyan csak agglégényé lett advokát úrhoz, az sosem derült ki. Az ügyvéd úr azonban egy boldog pillanatában meggondolatlanul megajándékozta informátorát kisebb mennyiséggel, ami elegendőnek bizonyult a *kisujjad után az egész kezed is kell* mondás beigazolódására. Az összekötő eldicsekedett érdekes ajándékával az ő suhantársai előtt, akikkel ki is próbálták az újdonságot. Így a titok többé már nem volt az. És a suttyóknak egyre több kellett. Az ügyvéd úr nem akarta elveszíteni a kedves társává lett fogyasztót. Emiatt az üzleti kapcsolat annyira fokozódott az ügyvéd és a patikus között, hogy Kovčín úr már nem győzte el látni a követelőző igénylést. Bár körülményesen és empátiával, de kénytelen volt megtagadni barátja kiszolgálását. Harmadnapra, a biliói Ognjena Marija szentkúti kápolna búcsúja előtt, leégett a közeli Kovčín-birtok tanyája terméssel, jószággal, mindenestül. A gazdatiszt lakásának egy része is odaveszett. A gazdát szélütéssel vitték a városi kórházba.

A vasárnapi úri találkozón erről folyt a beszélgetés az urak között, bár az ügyvéd úr – ritka eset – kimentette magát a megjelenés alól. A patikus kímérten viselte a kötelező, ám tudvalevően öszintétlen sajnálkozásokat. Gondolatai másutt jártak. Úgy érezte, többet veszített egy gazdaságnál.

A világgazdaság sosem érdekelte Kovčint, most azonban észre kellett vennie az egyre fenyegetőbb veszélyt. A gyógyszertár ellátásán járt az esze. Nagy készletet nem érdemes felhalmozni, ha fogytán a betegek pénze. Drága dolgokból alig tarthat, nincs meg a régi kereslet. Egy reggelre betörték a patika ablakát. Nem vittek el semmit, csak betörték, a téglák még ott heverték a járdán. Csúnya figyelmeztetésnek érezte és értelmezte ezeket a történéseket, bár a városban csend honolt, semmi jel nem utalt arra, hogy valami elrettentő dolog lenne készülben. Inkább örömtias volt a légkör

az első délszláv uralkodó szobrának hamarosra tervezett leleplezése okán.

Fedor próbálta állni a sarat, megtartani a jó barátot, menteni a menthető. A vagyona, a tartalék, kezdett apadni. Bár szükségét semmiben sem szenvedtek a vénkisasszonynak maradt húgával, mégis változást szimatolt. S a következő évben az egész vidéket visszacsatolták a régi anyaországhoz. Kovčín Fedornak igaza lett. A gyógyszertár viszont tovább működött, a tulajdonjog is megmaradt, és csak a háború utolsó évében kellett egyre több gyógyszert átadnia a sebesült katonák részére. A délről beérkező hadsereg azonban vitt mindent, amire szüksége mutatkozott, és még a betörések is megszorodtak. Mire a városhoz közeli nagy folyami csata, az átkelés véget ért, s az új hatalom szerveződni kezdett, Kovčín úr palotájának a felét már rég nem ő birtokolta. Kiebrudalták, majd később konfiskálták. Fedort a korábbi pár évben regnált rendszerrel való együttműködéssel vádolták. Visszajára fordult a világ.

Kovčín Fedor gyógyszerész a város főterén működő gyógyszertárát nagylelkűen a népfelszabadító hatalomnak ajánlotta fel. Cserébe csak a nyugdíjaztatása kieszközlését kérte, amit meg is kapott. Húgával a megmaradt körüti házukban laktak, míg unokaöccsei kivándoroltak Svájcba. Kovčín úr nagy csendben akarta meghúzni magát otthon. Semmi elkobzott vagyonaért nem emelt szót. Hallgatott a város levéltárában, ahol csendben meglapult minden fizetség nélkül. A passziójának élt. Mintha ott sem lett volna. Az igazgató ismerte őt korábbról, s tudott jelen állapotáról. Békén hagyta, hogy az okleveles gyógyszerész a szülővárosa régi történetét kutassa, az okmányokról hasznos regestákat készítsen. Senkinek sem engedte, hogy az ingyen latin szakos kollégát háborgassa. Nem is lett a levéltárnak soha más latin szakos munkatársa. Kovčín Fedor úr negyven év ingyenmunka után, agglégényként, csendben visszavonult a húga mellé. Élt kilencvenöt évet.

A SZABADKAI ÁLLAMI TANÍTÓKÉPZŐ MÚLTJÁBÓL

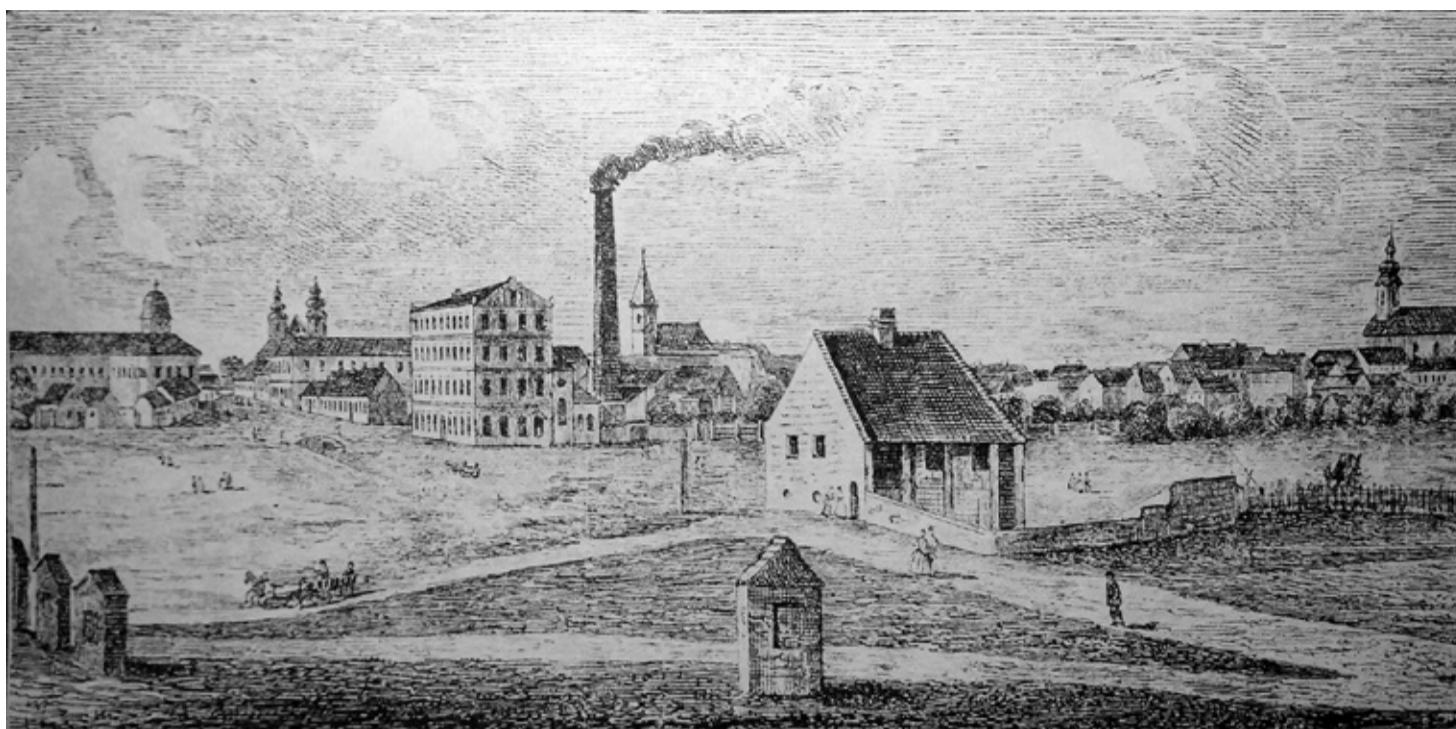
Vass Géza

Az Újvidéki Egyetem keretében működő Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar elődjét, a Szabadkai Állami Tanítóképző Intézetet 1871-ben Eötvös József közoktatási miniszter törvényjavaslata alapján hívták életre. Az intézmény fennállásának első időszakában, amely az alapítástól 1918-ig tartott, itt kizárólag leányokat oktattak. A képző fiúkat tanító párja Baján működött, 1870-től. A tanítóképző volt Szabadka első középiskolája, amelyben leányokat oktattak, valamint az első olyan iskola, amelyet nem a helybeliek, hanem az állam tartott fenn.

Az intézetet ideiglenesen a Gombkötő utca 82. alatt (később Kazinczy, ma Petar Drapšin utca) épült Sztojanovits-féle házban helyezték el. A bérelt épület kitakarítása és felszerelése elhúzódott, így a képezde csak november második felében nyitotta meg kapuit.

1873. október elején az intézet átköltözött a Kossuth utcai (ma: Korzó) épületbe. Az 1850-es években épült gőzmalom már ekkorra rossz állapotba került, és az átalakítások ellenére sem felelt meg a tanítóképző minden igényének. Ez sok fejfájást okozott Dimitrievits János intézeti gondnoknak, aki Goldstein Adolf építész mérnök segítségével mindent elkövetett azért, hogy kényelmessé tegye a mindennapokat a tanárok és a diákok számára. Minden igényeketük ellenére az 1890-es évek végén nyilvánvalóvá vált, hogy a régi malom felett eljárt az idő. Az egyetlen elfogadható megoldást egy új épület felépítése jelentette. Az új képzőt a Damjanich és az Albert utca sarkára (ma Makszim Gorkij és Harambašić utca) tervezték. A munkálatok 1896. július közepén kezdődtek a régi katonai lovarda helyén. Augusztus végére az alapok már kiemelkedtek a földből. Az épület 1897 végére készült el, de a falakon mutatkozó nedvesség miatt az egészségügyi tanács nem járult hozzá az intézet megnyitásához, ezért a költözködést a húsvéti szünetre halasztották.

A tanítóképző belső életét a tanév végén nyomtatott, igen részletes leírásokkal szolgáló *Magyar királyi állami tanítóképezde értesítője* (a továbbiakban: *Értesítő*) segítségével rekonstruáltuk. Az első *Értesítő*t 1878-ban, az alapítás után hét évvel adták közre. Kivételesen értékes adatokkal szolgál az intézmény fennállásának első éveiről. Az 1881-ben kiadott második füzet foglalja össze a két kiadvány között eltelt három évet, majd az 1884-es a következő öt év történéseit eleveníti fel. Öt év szünetet követik, az előző fél évtized összefoglalása. Az új, Damjanich utcai épület átadása után, 1899-ben adtak ki ismét *Értesítő*t. Ezután hiányzik ismét két év, majd a világháború végéig minden évben megjelennek a füzetek, amelyek igen részletesen beszámolnak az intézmény belső életéről. Megismerkedhetünk az igazgatótanács szerepével és tagjaival. Beleláthatunk a tantestület munkájába, és név szerint megismerkedhetünk az oktatókkal. Ezután következnek az igen szigorú iskolai rendeletek, amelyekhez minden diáknak tartania kellett magát, majd a könyvtárak és a szertárak leltára tárul elénk. Megtudhatjuk, hogy hova kirándultak a lányok, és milyen betegségek kínozták őket a tanév alatt. Az *Értesítő*k végére

A tanítóképző 1873-tól az 1890-es évek végéig az egykori Damjanich utcai (ma Korzó) régi gőzmalom épületében működött

az önképzőkör és a leányifjúsági egyesület beszámolója maradt. Rengeteg értékes adat. Itt és most a felsorolt fejezetek közül a tanulók statisztikai adatait mutatjuk be.

Az 1871 novemberében induló első osztályba 41 növendéket vettek fel, aki közül az osztályt 34-en fejezték be. Az első tanfolyamra teljes állami költségen 30, egész tandíj fizetése mellett 1, fél tandíj fizetése mellett 3, pénzbeli segélyben részesülők közül 4 és minden segély nélkül 3 növendéket vettek fel. Az év folyamán 6 tanuló maradt ki, és egy sajnos elhalálozott, így az első tanévet összesen 34-en fejezték be. A következő tanévben megnyílt a második osztály is. A tanév elején 71 diákkal indult a tanítás. Az évet 66-an fejezték be. Az 1873/74-es tanévben kiteljesedett

mind a három évfolyam, ekkor a három évfolyamra összesen 110 főt vettek fel. Négyen kimaradtak, így 106-an fejezték be a tanfolyamot. A tanítóképző az 1881/82-es tanévig hároméves volt. A következő évben négyre emelték az osztályok számát, és ez így is maradt a tárgyalt időszak végéig. A hároméves időszakban a beiratkozó tanulók száma átlagosan 110 körül mozgott. A kimaradók az 1875/76-os tanévben voltak legkevésbé, mindössze egy tanuló, legtöbbször az 1878/79-es tanévben maradtak ki, összesen 15 növendék nem várta meg az év végét. Miután a képzőt négyévesre bővítették, a növendékek száma csökkent, és az összlétszám a négy osztályban közösen nem érte el a százat. Ez egyfelől a tanulmányi költségek megnövekedésével, másfelől a zsú-

fort, egészségtelen malomépület körülményeivel magyarázható. Az új, Damjanich utcai épület megnyitása után a tanulók száma az előző évekhez képest megduplázódott. Az 1898/99-es tanévben 167-en iratkoztak be. Az iratkozók száma az 1903/04-es tanévben már elérte a 214 főt, majd a következő évben 217-re emelkedett. Ez volt a képző történetében a legmagasabb létszám. Ezután a diákok száma lassan apadt, 1908/09-ben elérte a 120-as számot, és ez így is maradt időszakunk végéig. A számcsökkenés tudatosnak mondható, ugyanis a minőséget, ésszerűen, a tömegesség elé helyezték.

A hallgatók regionális származásában, mint minden más mutatóban, idővel nagy változások mutatkoztak. Az első generációban induló 41 diák

A tanítóképző 1897-ben elkészült épülete ma a Vegyészeti-Technológiai Iskolának ad otthont

helytörténet

közül 26-an voltak szabadkaiak, 7-en Bács-Bodrog vármegyéből származók, míg a megyén kívülről csak 8 diák iratkozott be. A következő évben a második osztály megnyitásával a létszám 71-re nőtt. Származás szerint 37 szabadkai, 18 megyei és 16 megyén kívüli tanuló. Miután megnyílt mind a három évfolyam, a 110 diákból 51 volt szabadkai, 26 megyei és 33 megyén kívüli mellett. A 110-es létszám többé-kevésbé átlagossá vált a képző négyosztályossá való bővítéséig. Szembetűnő, hogy az első években a szabadkai és a Bács-Bodrog vármegyéből származó növendékek túlsúlyban voltak, de ahogy múltak az évek, ez az arány meglepően gyorsan változott. Az 1880/81-es tanévben a 96 tanuló közül már csak 22-en szabadkaiak, és ugyanennyien származtak a megyéből is. A más megyékből származók száma függött a megye Szabadkától mért távolságától: minél messzebb helyezkedett el egy-egy megye, annál kevesebb diák jött onnan tanulni. Ez az állapot az intézet fennállásának egész időszakára jellemző maradt. A következő években elmaradtak az *Értesítők*. A Damjanich utcai átköltözés első évében a diákok illetősége nincs kimutatva. Ezek után pedig csak a megyei hovatartozást jegyzik. Az 1900/01-es tanévben a 191 növendék közül 75 származott Bács-Bodrog vármegyéből, ezek között vannak a szabadkaiak is, de pontos számuk ismeretlen marad. Két évvel később, az 1902/03-as tanévben érték el a megyeiek a legmagasabb részvételi arányt, ekkor a 191 tanuló közül 91 Bács-Bodrogból származott. A rekordév után a megyeiek száma egyenesen esik. Az 1907/08-as tanévben már csak 42-en vannak, a következő évben a számuk elérte a mélypontot: 124 diák között már csak 28 megyei illetőségű diák volt. A szabadkaiak száma valószínűleg a megyebeliek számá-

nál is gyorsabban csökkent. A helyi sajtó 1905-ben arról számolt be, hogy az intézetbe egyetlen helybeli tanulót sem vettek fel. A következő években sem lehetett jobb a helyzet, mert a helybeli lapok továbbra is a szabadkaiak alacsony számáról cikkeztek. A felvételi vizsgákon való gyenge teljesítményt a szabadkai iskolák alacsony színvonalával magyarázták.

A növendékek illetősége mellett az *Értesítők* a tanulókat összeírták anyanyelvük szerint is. Az alapítás évében a 41 diák közül 35-en vallották magukat magyar anyanyelvűnek, 2-en németnek és 4-en szerbnek. A következő évben a 71 beiratkozó közül 61 volt magyar anyanyelvű, 5 német és 5 szerb mellett, amikor kiteljesedett mind a három évfolyam, a 110 diákból 99 volt magyar anyanyelvű, 3 német és 8 szerb. Ezek az arányok ismétlődnek a képző fennállásának végéig. Itt-ott jelentkezett még egy-egy román, rutén, horvát, tót vagy bunyevác anyanyelvű diák is. A többnemzetiségű Magyarországon, ahol a lakosság majd felének nem a magyar volt az anyanyelve, a 90 százalék körül mozgó eredmény nem tükrözi a valós állapotokat. A németeken és a szerbeken kívül a többi diák, kevés kivétellel, mind magyar anyanyelvűnek vallotta magát. A zsidók a nemzetiségi rovatban egyáltalán nincsenek összeírva. Magyar anyanyelvűnek vallották magukat, csak a vallási hovatartozást kimutató statisztikában találjuk meg őket. Az 1873/74-es tanévben jelentek meg először, ekkor 10 zsidó leány járt az intézetbe. Ezután a számuk minden évben egyenesen növekedett. A következő évben 14, majd egy évvel később 18 fő, az 1877/79-es tanévben a 116 tanuló között elérték a 27-es létszámot. Ez egyben a legmagasabb részarányuk. Ezután a számuk az 1905/06-os tanévig 25 körül állandósult. Három évvel később már csak

6 zsidó leánnyal találkozhatunk az intézetben, időszakunk végéig számuk 4-ben állandósult.

A növendékek nagy többsége katolikusnak vallotta magát, majd szám szerint következtek az izraeliták (zsidók), az evangélikusok és a görögkeleti egyházhoz tartozók. A többi vallás hívei elenyésző számban voltak jelen.

A szülők foglalkozása feleletet ad arra a kérdésre, hogy a jövőbeli tanítók a társadalom melyik rétegéből kerültek ki. Minden tanévben ingadozik a növendékek száma. A foglalkozási csoportokat is csak nagyon általánosan nevezik meg az *Értesítők*. A foglalkozások részletes kimutatása elmarad, ezért csak az uralkodó folyamatok összesítésére szorítkozhatunk. Az első, 1878-ban kiadott *Értesítő*ben még nem találunk adatokat. A *szülők állapota szerint* feliratú táblázat először az 1881-ben kiadott *Értesítő*ben tűnik fel. A szülők foglalkozása, visszamenőleg három évre (1878/79, 1879/80, 1880/81), hét csoportra van felosztva. Ebben a három évben a szülők összetétele foglalkozás szerint a következő: 33 tanító, 43 özvegy, 54 hivatalnok, 44 kereskedő, 74 iparos, 12 gazdálkodó és 27 egyéb. A listából egyértelműen kitűnik, hogy az első években a tanítónőképző növendékei szinte kivétel nélkül a kispolgárság soraiból kerültek ki. A következő három tanév összefoglalójában 49 tanító, 37 özvegy, 24 hivatalnok, 35 kereskedő, 41 iparos, 17 gazdálkodó és 40 egyéb foglalkozású szülő található. Mint látjuk, a tanulók társadalmi bázisa a következő évtized elején is szinte változatlan maradt. Ezután öt év kimaradás következik. Az 1888/89-es tanévben a gyerekek szülei közül 13 tanár és tanító, 24 özvegy, 24 hivatalnok, 24 kereskedő, 7 iparos, 1 gazdálkodó és 3 egyéb. Az iparos szülők számának csökkenése már itt sejteti a bekövetkező változásokat.

A szülők foglalkozását legközelebb az 1900/01-es tanév végén mutatja ki a kiadvány: 16 földbirtokos, 17 állami tisztviselő, 39 magántisztviselő, 5 lelkész, 46 tanító, 18 kereskedő, 12 iparos, 3 földműves és 36 egyéb. Tíz év kimaradás után már nagyobb változásokat vehetünk észre. Szemmel láthatóan a növendékek *magasabb* társadalmi csoportokból származnak. Megjelennek a földbirtokosok, az állami tisztviselők és a lelkészek, ezzel szemben a kereskedők és az iparosok részaránya jelentősen csökken. Vizsgálódásunkat egy tízéves ugrás után folytatjuk. A *szülők foglalkozása* rovatban 2 földbirtokost, 29 tisztviselőt, 5 lelkészt, 39 tanítót, 8 tanárt, 5 kereskedőt, 5 iparost, 1 katonatisztet, 1 orvost, 7 magánzót találunk. Az egyéb rovatban 15-en szerepelnek. Az első években domináló kereskedő- és iparoscsoportokból származó növendékek részaránya minimumra esett. A szülők zöme az állami szektorban dolgozó tisztviselő- és tanítórétegből került ki. Az értelmiségi családok nem képviseltetik magukat. A 117 szülő között csak egy orvost találunk.

Az intézet működésének utolsó évében a *szülők polgári állása* címszó alatt 35 tanító, 5 tanár, 3 lelkész, 32 tisztviselő, 1 orvos, 1 kisbirtokos, 4 iparos, 4 kereskedő, 4 magánzó, 19 özvegy, 11 egyéb foglalkozású szerepel. A tíz évvel korábbi társadalmi megoszlás gyakorlatilag ez idő alatt mozdulatlan maradt.

Az 1871 és 1918 közötti időszakra vonatkozó statisztikai adatok a világháború 1914-es kezdetéig egy békés, folyamatosan fejlődő társadalom képét tárják elénk. A háború pontot tett az Osztrák–Magyar Monarchia uralmának végére. Az itt élő magyarság számára az elkövetkező évek sok-sok megpróbáltatást hoztak magukkal.

könyv

K/ARCKÉPEK

Maurits Ferenc: *Arcversek. Vázlatok egy mappához.* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2022

Maurits Ferenc grafikus, festőművész, költő a hatvanas évek jugoszláv figurálművészetének meghatározó alakja, az Új Symposion, majd a Forum Könyvkiadó grafikai szerkesztője, amelyenél idén jelent meg új kötete, *Arcversek – Vázlatok egy mappához* címmel. Szombathy Bálint értelmezése szerint „Maurits Ferenc megjelenésével tartalmi-formai minőségét tekintve egy új, a nemzetközi művészet standardjaira közvetlenül kapcsolódó és helyi előzmények nélküli egzisztencialista irányzat jelenik meg a délvidéki magyarok művészetében”.

Maurits Ferenc művészetét a „rút esztétikájának” manifesztuma több értelmezője szerint is. Az esztétikatörténetben a rúta a szép dialektikus tagadását és egyúttal alkotórészét is jelenti. A művészet nem ke-

rülheti meg a valóban létező rúta ábrázolását, ugyanakkor ez egyfajta „szép totalitás” megszüntetve-megőrizve jelenhet meg. A modern, avantgárd művészeti irányzatok és az ezekhez kapcsolódó művészetelméletek (például Theodor W. Adorno) programszerűen fogalmazzák meg azt az álláspontot, hogy a művészeteknek a modern világban leplező erővel kell bemutatniuk az elidegenült viszonyok rúta mivoltát. Sík Sándor *Esztétikájában* a rúta nem egyszerűen a rúta ellentétének fogja fel, hanem a szép „viszonylag teljes hiányaként” értelmezi. (Almás Miklós: *Anti-esztétika*. Budapest, 2004.)

A négy ciklusra tagolt kötet – vagy inkább képzőművészeti album – arcversei rajzok és versek találkozásaként valóban a rúta esztétikájának iskolapéldái. Az arcok a karc-technikára emlékeztető, kontrasztos hatást keltik, 21. századi avantgárd Bosch-tanulmányfejekként. A drótvázse-

rű, figurális arcábrázolások a Maurits-életmű emblematikus elemei. Tolnai Ottó nevezte egy helyütt Mauritsot „a vonalak dinamikus fodrászának”, és Maurits az első, aki festőink közül az értekező prózát művelő B. Szabó, Sáfrány és Ács mellett költői opust is megvalósít. (Tolnai Ottó: *Síksági szürrealista*. In: *A meztelen bohóc*. Forum, Újvidék, 1992.)

A kötet – album – minden verséhez egy-egy (k)arckép kapcsolódik, minden arc más-ként fedi fel vagy rejti el önmagát, végül az arc önmaga álarcként lényegül át: „arcomra / rátapad / arcom / alig fér ki / szó / a számon”.

Bányai János Maurits Ferenc egyik tárlatmegnyitóján a következőképpen fogalmazta meg művészetének mibenlétét: „...már nincsenek dilemmái afelől, hogy mire való a művészet, hogy mire a rajz és a forma, Mauritsnak az elhíresült változásokkal és átalakulásokkal szemben támadnak kétségei. Franz Kafka, évekig tartó

Kafka-olvasatai tapasztaltatták meg vele a drámát jelentő és tragédiába torkolló átváltozást. Tudjuk: »Amikor egy reggel Gregor Samsa – Az átváltozás hőse – nyugtalan álmából felébredt, szörnyű féreggé változva találta magát ágyában.« Amikor az ügynök felismerte testének átváltozását, megkérdezte magától: »Mi történt velem?« Maurits Ferenc minden képe már hosszú ideje ugyanezt a kérdést fogalmazza újra és újra: mi történt velem? Mi történik velünk?» (Bányai János: *Maurits-tárlat Szenteleky-ereklyék mellett*. In: *Különös effektusok*. Forum, Újvidék, 2019.)

Az átalakulást, ami Maurits műveiben történik, a „pokoli színekkel átitatott gubancok” háttérben az alig felismerhető arccal, amelyek szinte fuldokolnak a „drótvázak” mögött, a művész verssorokkal rögzíti. A koponya-, illetve csontvázszerű arcnak a mauritsi drótháló fogságában kontrapunktjai az intenzív színek, a

Lódi Gabriella

piros, a lila és a türkiz. „arcom / arcomban / türkizkék / darabokra / török”. Amint Tolnai is írta a művész poétikai füzetek rajzairól, itt is elmondható, hogy az élénk színek afféle sikolyként is értelmezhetők. (Tolnai Ottó: *Maurits poétikai füzetek*. In: *A meztelen bohóc*. Forum, Újvidék, 1992.)

A fekete tusvonalakból kirajzolódó versportrék tekintete kérdező: rútság és szépség túl, valóban, hányféle arca van egy embernek?

esszé

HASAT BE, MELLET KI!

Patyrek Réka

A cím nem csak egy tornaórán százsor elhangzó parancs. Ez egy szabály, mégpedig az első a Peterson-univerzumban. Jordan B. Peterson kanadai klinikai szakpszichológus, az egyik leghíresebb „influencer”, milliós számú követővel és a legutóbbi genderbotrányával együtt. Pontosan olyan megosztó figura, mint amilyenek a könyvei is. Tartalmuk nem pusztán „csak” egy önéletrajz, keresztény alapokon nyugvó zagyaság. Nem az elvadult konzervatív ember szájszaga érződik belőle. Maga a professzor sebtapaszként funkcionál a jelenlegi globalizált világban, aki azonfelül, hogy megpróbálja a sérüléseket befedni, azon is munkálkodik, hogy fogyaszthatóvá tegye a kulturális örökséget, a hagyományt, a Bibliát úgy, hogy beépíti a pszichológiába. Fel tárja a valóságnak hitt ködfátyol mögötti kőkemény igazságot.

Úgy véli, hogy mindenkit egyenlő esély illet meg, és felesleges azzal foglalkozni, hogy a munkahelyeken milyen a nemek aránya százalékban kifejezve. A cél, hogy egy adott állást bárki betölthessen. Ezen gondolatok mentén voltak olyan olvasók, akik stigmatizálták a szerzőt, és lenácizták, lehímsovínisztázták stb. Mert a sértés joga ott motoszkál egy-egy beszélgetésben is, ahogyan a pszichológus is ecseteli ezt egy interjújában. Ezt a gondolatmenetet továbbgörgetve, a Jordan B. Peterson-jelenséget jobban megértve, feltehetjük a kérdést:

miért fontos a fenn említett példa? Olyan kérdéseket feszeget akár az előadásain, akár a könyveiben (*12 szabály az élethez, Túl a renden*), amelyek miatt forrong a közélet és a politika. Melyek ezek? Genderdilemma, a modern konzervatívizmus, és ami az én perspektívámból kiindulva kulcsfontosságú, az a bibliai történetek értelmezése és a mindennapi életre való alkalmazhatósága. Mert sokan úgy gondolják (tévesen), hogy a Biblia csak idejétmúlt szövegek összessége. Semmi több.

Arra buzdítja az olvasót, hogy megszűjünk kiállni a saját gondolatainkért, ha ezt nem tesszük, akkor kihalunk, elnyomnak. Viszont nagyon nehéz megfelelően kezelni ezt a dolgot, mert a hatalom, a rátermettség néha nagyobb pusztítással járhat, mint amikor az ember bizonyos esetben csendben marad. Miért fontos a testtartásra ügyelni? Mert ezzel az egy momentummal is „bárkát építünk, amely megóvjá a világot az özönvíztől”. Ez a kezdet.

A káosz szabadság. Habár nagyon veszedelmes. Nincsenek orientációs pontjai. A rend ezzel szemben a letisztultság, százezer éves hierarchiája a pozíciónak és a hatalomnak. Ám ugyanúgy lehet korlátozó tényező is, amikor a bizonyosság és az egyformaság útján gondolkodásunk, látásmódunk túl egyoldalúvá válik. Miért fontos egy ilyenfajta szemlélet? Az ember a káoszból teremtett,

hiszen Isten a nyelv segítségével hívta életre a rendet. Felbonthatatlan a világ pólusainak szerződése (maszkulin-feminin, rend-káosz). Elválaszthatatlanok. A modern társadalomnak nem a két nem kiegyenlítését kell szorgalmaznia (hiszen ma a nemi identitás problematikája miatt abszurd társadalmi változások történnek), hanem azt, hogy mind a kettő megtalálja a neki megfelelő helyét, funkcióját – valószínű, hogy ezen elmélete lehetett az, ami miatt stigmát kapott a szerző. Nem arról beszél, hogy a nőket el kell nyomni, az ilyen jellegű félrevezetés a tudatlanság bizonyítéka.

Sokan triviálisnak tartják a könyv tartalmát, mert „túl átlagos, semmi újat nem ad” – szól a kritika. Milyen érdekes, hogy az alapvető értékeket magyarázni kell, szájba kell rágni, hogy ez fontos. Inkább ez triviális, vagyis inkább szomorú. A szerző másik könyve a *Túl a renden* címet viseli. Fekete borító. Az előző pedig fehér. A jin és a jang, a férfi és a nő, a rend és a káosz. Már csak a borító is olyan nagy súlyt hordoz magában, amit ma már csupán egy legyintéssel elintéznék, mondván, hogy unalmas.

Az emberi kegyetlenség és kicsinyesség borzasztóan toxikus. A *Túl a renden* „kritikai szemlélete” is igen polarizált, ami rendben is lenne. Viszont vannak olyan szerzők, akik nem értik az őszinteség gesztusát, nem értik, hogy az előszóban miért tapasztalható Jordan B.

Peterson részéről egyfajta vallomás, megbánás. A keresztény ember képes a változásra. Képes megbánni a bűneit, és a jóra, mindig a jóra törekedni. Nem erről szól a hit? Az ösvényen maradni Isten segítségével? De ezen az ösvényen maradni nagyon nehéz. Aki vállalja az utat, hibázik, de felelősségteljesen viseli a következményeket. Baj, ha valaki őszinte? És egy ilyen klinikai szakpszichológust alt-rightnak bélyegeznek?

Cél nélkül az ember elveszett és tanácstalan. Peterson Pán Pétert hozza példának, aki nem szeretne felnőni, mert számára Hook kapitány testesíti meg a felnőtt létet, viszont a kapitányt mindenféle rossz jelzővel lehet illetni. Menekül a haláltól, amely krokodil formájában jár a nyomában egy órával a hasában. Ketyeg, jelzi az idő múlását. Wendy, Pán szerelme pedig felnőtt, és felelősségteljes lesz. Nem szabad halogatnunk a célunk megtalálását, nem kell, hogy tíz évre előre tervezzünk, mikrocélokat is fel lehet állítani, amelyek eleve meghatároznak egy utat. Felnőttként az embernek elveszik a mágikus rálátása dolgokra. De ami születéstől adatik, az élet. Amiért felelősséget kell vállalnunk. Nem háritani, projektálni.

Viszont ügyelnünk kell arra, hogy nem a cél a legboldogítóbb pillanat, hanem az addig megtett út, mert ha csak a célra fókuszálunk, akkor nem biztos, hogy azt az euforikus pillanatot éljük meg, amire áhítoztunk.

könyv

KIRE MARAD A SOROZAT?

Lee Child – Andrew Child: *Az őrszem*. Fordította Gieler Gyöngyi. General Press Kiadó, Budapest, 2021

Mindmáig nem tudom elképzelni, hogyan készül egy négykezes regény. A szerzők egyike esetleg megírja a fő történetet, a fordulatokat, fölvázolja a fő- és mellékszereplőket, a másik pedig kiszínezi a karaktereket, kitölti a cselekmény hézagait, kitalálja a párbeszédet, stilizál, lazít a szerkezeten? Esetleg felváltva írják a fejezeteket? Bárhogyan is legyen, többnyire sikeresek az ilyen alkotói együttműködések. Friss példája *Az őrszem*, Lee Child és öccse, Andrew Child krimije. Mindkettő álnév, a hatvanhét esztendő Lee vezetékneve egyaránt Grant, mint ötvenhárom éves öccsével, aki polgári néven jelentetett meg regényeket. Ez alkalommal ő is felvette a Child nevet, aminek szerintem egyetlen oka lehet, bátyja valószínűleg belefáradt a Jack Richer-krimikbe, ám a rajongók miatt meg szeretné őrizni a nagydarab egykori katonai rendőr karakterét, és újabb kalandjait már öccsével íratná meg, ez a regény lehetett a stafétabot.

Lee futószalagon írta a sorozat darabjait, ennek ellenére mindig érdekes és lebilincselő maradt, ilyen *Az őrszem* is, mégis valamelyest más. Hiába, ez a regény a sorozat 25. darabja, eddig eljutva elfáradhat az alkotószellem, csak a hős nem. Jack Richer fáradhatatlanul járja az amerikai államokat, most éppen Tennes-

seebe vitte a kaland, ami honismereti túraként is olvasható a könyvsorozatban. Richer a 25. kötet során semmit sem öregedett, megőrizte fittségét, Robin Hoodként száll szembe a gonoszokkal, a rossz szándékúakkal, agya előrébb jár az ellenfeleinél, és még nem akadt senki, aki jól ellátná a baját, vagyis kissé fárasztó ez a hősfigura. Arról nem beszélve, hogy valószínűleg is, ennek ellenére szeretjük.

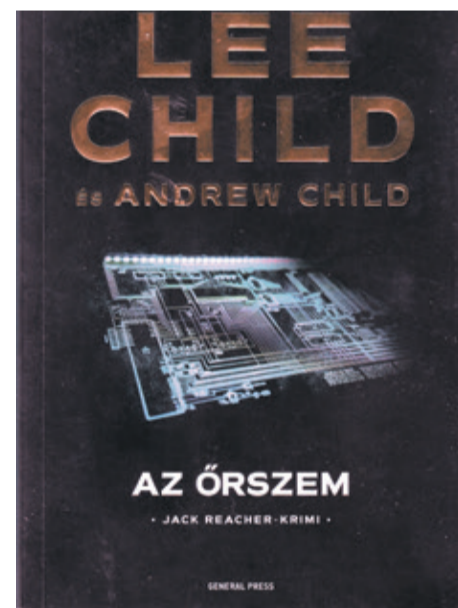
Nem tudhatom, hogy mekkora szerep jutott a fiatalabb Childnak a regény megírásában vagy Richer alakjának alakításában, de tény, hogy a hős magatartása megváltozott. Az államok között leginkább autóstoppal vagy autóbusszal közlekedik, most elég sokat autózik. Ez az új tényező alkalmas ad a gépkocsitípusok leírására, ami a Richer-krimik tempójához képest szószaporításnak tűnik, miként a többi, túl aprólékos, részletező leírás is, így a kézfegyverek és a taktikai megoldásoké. Aztán az egyébként hallgatag, szófukar Richer most rengeteget beszél. Ezért, mondjuk, nem haragszom, ugyanis főként az útjába került rosszfűknak és rosszlányoknak igyekszik elmagyarázni, hogy miért lenne számukra előnyös felhagyni a badarsággal, hogy fizikailag szembeszegüljenek vele, hiszen akkor életben maradhatnak, vagy megúszhatnak egy hosszabb kórházi kezelést. Ezek az oktató jellegű minimonológok kelően ironikusak és mulatságosak. Ráadásul van belőlük elegendő, hiszen a regény hemzseg a fizikai erőszak részletekbe

menő ábrázolásától. Ezek a jelenetek olyan gondosan koreografáltak, mint Jackie Chan filmjeinek leghumorosabb akciójelenetei. Az egykori katonai rendőr őrnagy, voltaképpen nyomozó csupán a verekedések és a nyomozás miatt van jelen a regényben, mert a globális kiberbűnözéssel kapcsolatos ismeretei az általános tájékozottság szintje alatt vannak, pedig a számítógépes bűnözésről szól a történet. A csavargó igazságosztó máskor egy-két nap után továbbáll egy-egy kaland után, más városba, más országba utazik, most egy hétig marad, és nem iszik annyi kávé, mint amennyit szokott, valamint nem szokása visszatérni abba a városba, amit már elhagyott. Most megteszi, oda kap fuvart.

Úgyszintén újdonság, hogy az informatika tekintetében őskövületnek számító Richer ebben a regényben használ először mobiltelefont. Hogy megőrizze elveit, abból is a legrégebbi és legegyszerűbb fajtát, bizonyára azért, mert a regény témája a globális kiberbűnözés, és minden szereplő akár több mobilkészüléket is használ. A maga választotta küldetés végeztével ezt a primitív mobilt is visszaadja annak, aki rávette a használatára.

A regényben könnyen felismerhetők az ok-okozati összefüggések, a főhős hirtelen támadt, zene iránti vonzalma kapcsolatban állhat a helyszínnel, Nashwille ugyanis a countryzene fellegvára. Korábról nem tudtuk, hogy Richer fejben is képes felidézni dalokat, noha azt sem, hogy

Fekete J. József

klausztrófóbiában szenved, de azt is leküzd, mint minden más egyebet. Van is mit, mert a rossz oldalon vannak orosz kémek, orosz erőszak-szervezet, újnácik, fajvédő állami alkalmazottak, pszichopata, szadista gyilkosok, besúgók számolatlanul. Célpontjuk egy mit sem sejtő, naiv számítógépes szakember, akit a tudtán kívül ismert titok megfejtése érdekében mindenki szeretne alaposan kivallatni, ám Richer oltalmazó öklei meg az FBI alkalmazásában álló hölgyek megvédik minden fizikai inzultustól.

Összegezve, talán nem a legjobb Richer-regény, de volt már gyengébb is. A kiderítendő kérdés most, hogy a testvérek közül kire marad a sorozat folytatása.

MINDEN LEÍRT BETŰ HITVALLÁS

HÚSZ ÉVE HALT MEG, DE ÍRÁSAI RÉVÉN ÚJRA EGYRE INKÁBB VELÜNK VAN EGYIK LEGNAGYOBB ÍRÓNK

Kurcz Ádám István

Megjelenés előtt Gion Nándor életműkiadásának 9. kötete

Évek óta a magyarországi 8. és 12. osztályos irodalomtan-könyvekben is teljes fejezettel szerepel a jeles szenttamási születésű író, sőt a végzősök a szöveggyűjteményben tőle olvashatják a legtöbb szépprózai szöveget. – A felnőtt olvasókról az utóbbi időben több kiadó is gondoskodott: a Magyar Napló Kiadó *Ezen az oldalon* címmel Gion négy regényét, a Magvető Kiadó pedig a *Latroknak is játszott* című tetralógia köteteit adta ki zsebkönyvtári formátumban. A Napkút Kiadó is hiánypótló feladatot teljesített azzal, hogy 2021 őszére a valaha szintén nagyon népszerű, de évek óta nehezen beszerezhető ifjúsági regények, valamint „felnőttregények” új kiadását is megvalósította. Az új Gion-regénysorozat borítóit és a kötetekben lévő vizuális elemeket Keserű Piroska grafikus rajzolta; ezek képi világukban és mondanivalójukban is nagyszerűen illeszkednek az egyes regényekhez; és bár egyenként karakteresen különböznek, stílusukban mégis szép egységet alkotnak. A tavalyi magyarországi Ünnepi Könyvhétre került a boltok polcaira a sorozat eddig megjelent tíz kötete.

A Napkút Kiadó az író évekként ezelőtt félbemaradt életműkiadásának folytatását is vállalta, így 2019-ben, 2020-ban és 2021-ben nála jelent meg az életműkiadás 6., 7. és 8. vaskos kötete *Krisztus katonái a Görbe utcából*, *Keresünk egy jobb hajót* és *Könyv mellett* címmel. A 6. és a 7. kötetben az életmű korábbi kötetiben nem szerepelt prózai és drámai műveket, a 8. kötetben pedig Gion esszéit, könyvkritikáit, fordításait, mások műveinek általa történt átdolgozásait és zsengeit olvashatjuk.

Az életműkiadás heteken belül megjelenő 9. kötete – *Minden leírt betű hitvallás* címmel – főként Gion Nándor nyilatkozatait, alkalmi beszédeit és publicisztikáit közli, így ez a könyv megint az író újabb arcát mutatja meg. Ez a kötet amellett, hogy rengeteg új adattal, meglepő érdekességgel szolgál a szépprózai műveiről (megírásuk körülményeiről, valóságalapjáról stb.), Gion eddig kötetben megjelent műveiből kevésbé ismerhető oldalait: a kisebbségi közéleti embert és kultúrpolitikusot (a tribünvezetőt, a rádiós újságíró, majd szerkesztőt; az írószövetségi titkárt, majd elnököt; a színházigazgatót; a kiadóitanács-el-

nököt és a rádiós főszerkesztőt) is megszólaltatja és megismerteti.

Gion kulturális szervezőként-vezetőként és teoretikusként a kereteket elfogadó, azok között dolgozó, de a lehetőségeket közössége(i) érdekében mindig tágítani igyekvő főbürokrata volt. Az ehhez a munkásságához kapcsolódó íráscsoport záróként illeszkedik az életműsorozat ívébe. Ezen újabb típusú szövegek közreadásával végleg igazolni látjuk, hogy Gion Nándor *egységes életművet* alkotott, amelyben az írói és a közéleti munkásság egyként közösségi szolgálat volt, amelyek bár karöltve jártak, sokszor mégis vetekedtek egymással – hogy csak egy aspektust említsünk: a közéleti tevékenységek közben szerzett tapasztalatok különleges élményanyagot szálítottak a szépprózának, ám a hivatali teendők éppen az írástól vették el az időt...

A különböző műfajú szövegeket műfaji kategorizálás nélkül, lehetőleg kronológiai sorrendben adja közre a 9. kötet, így zökkenőmentesen követhetjük végig az életútnak és az életműnek naptárilag pontos, dokumentumszerűen hiteles, de a szépirodalmi művekből nem (még a naplójegyzetektől sem teljesen) követhető vagy kikövetkeztethető formálódását. Így korábban elképzelhetetlen részletességgel és rétegzettséggel rajzolódik ki az író egész pályája, amelyet ráadásul első sorban az író saját szavaiból: olykor szinte naplóregényszerűen ismerhetünk meg. Mivel a szövegek legtöbbje keletkezésük jelen idejéről szól, mindennél jobban segítenek, hogy egészen közelről: az aktuális helyzeteket Gionnal együtt átélve, szinte „belülről” kapcsolódhassunk be pályája alakulásába. Az interjúk, nyilatkozatok, televíziós és rádiós szövegek a lehető legnaprakészebben követik Gion pályáját: tervről tervre, munkáról munkára, könyvről könyvre, titulusról titulusra, díjról díjra; úgyannyira, hogy vannak évek, amelyekre nézve pusztán az itt közölt szövegekből tudhatjuk meg hónapról hónapra, hogy mikor mely művén dolgozott, merre járt, vagy milyen hivatalos elfoglaltságai voltak.

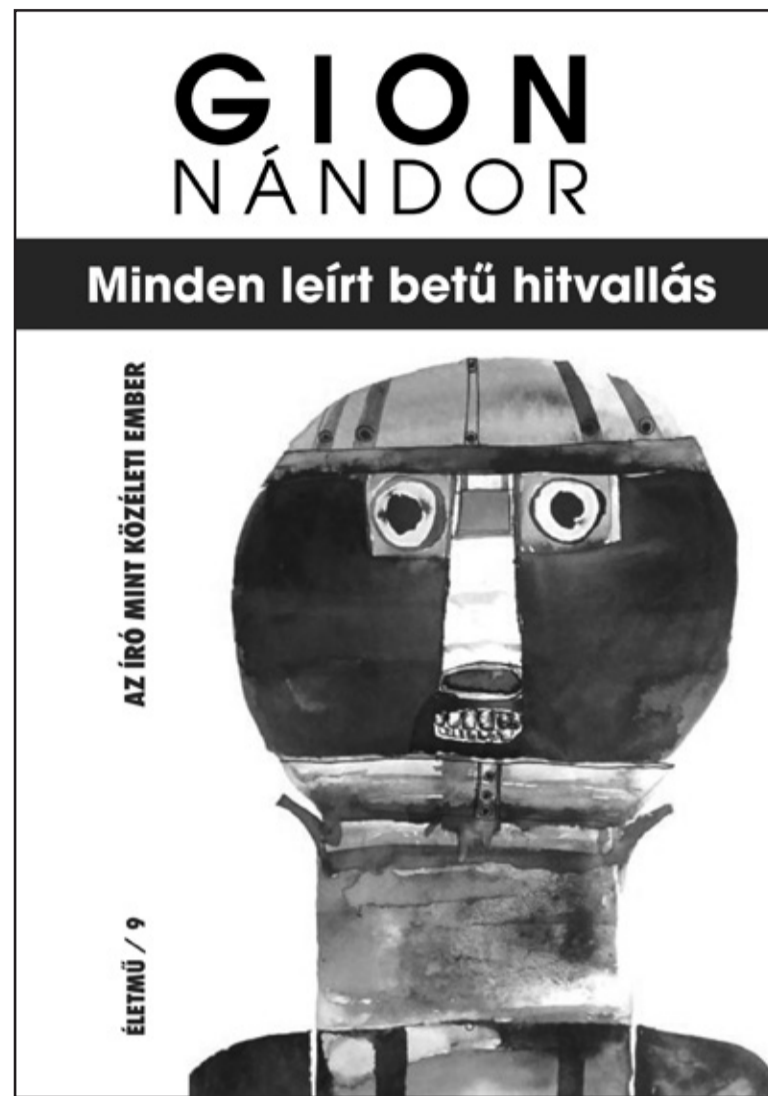
Az életműkiadás 9., az író saját szövegeit közlő zárókötete is a teljesség igényével készült: a tárgykörébe tartozó és hozzáférhető összes szöveg – beleértve a hang- vagy filmfelvételen fennmaradtakat is – közlésével teszi teljesé az életműkiadás 2007-ben indult sorozatát. A megjelenés

előtt álló könyvben többek között a Gionnal készült interjúk – köztük az egész életutat átfogó darabok is – helyet kaptak; fordításban még azok is, amelyek csak szerb, sőt román nyelven készültek vagy maradtak fenn. Utóbbiak azon túl, hogy felvillantanak valamit Gion „szerbhorvát” nyelven folyt tevékenységeiből, a nyelvi határokat átlépő korabeli recepciójának is bizonyosságai.

A kötetbe a rádiós jegyzetek, esszék és alkalmi szövegek közül azok kerültek, amelyek a kulturális megnyilvánulásokkal elsősorban nem mint művészi, hanem inkább mint társadalmi jelenségekkel foglalkoznak, ilyen aspektusokból ragadják meg őket. Tehát míg az életműkiadás 8. kötetében közölt cikkek tárgya és megközelítési módja esetében a tisztán művészi vonatkozás dominál, a 9. kötet szövegeiben a művelődési-intézményi, az irodalom- vagy esetleg szociálpolitikai vonulat az erősebb. És bár most azokat az interjúkat is közreadjuk, amelyek az életmű 5. kiadásába nem kerültek be, és íróként szólaltatják meg Giont, ezek is gyakran kitérnek közéleti működésére – így az ilyenekben a többirányú munkásság szöveg szintjén szétszalazhatatlan.

A most közreadott szövegek mellbevágóan mutatják meg, hogy Gion életében mennyivel fontosabb, társadalmilag mennyire elismert szerepe volt az irodalomnak és az íróknak. Ez látszik már abból is, hogy az íróegyesület csak az írókat-kiadókat érintő tevékenységéről is rendszeresen beszámolt a média, de olvasunk például olyan, ma szinte elképzelhetetlen adatokat is, hogy az Újvidéki Rádióban „a hangjáték-szerkesztőség évente 106 magyar nyelvű bemutatót tart”; és persze azt is jólesik megtudni, hogy Gion „egy-egy író-olvasó találkozáson 150-200 könyvét dedikálta”.

Vannak interjúk, amelyekben Gion elsősorban „tisztán” művészeti kérdésekről nyilatkozott (például alkotói alapállásairól, módszereiről, műhelytitkairól stb.), ám teljes kontextusukba helyezve még ezek a megnyilatkozások is inkább az intézményszerű kultúrának, illetve az író társadalomban elfoglalt helyének a lenyomatai. Mutatja ezt az is, hogy ezek a szövegek is számos esetben hivatkoznak-utálnak a nyilatkozattevő (egykori) tisztségeire, posztjaira, sőt olykor mint e titulus viselőjét mutatják be vagy szólítják meg Giont. Bár az előző nyolc életműkötettel

szemben ezúttal alapvetően nem szépirodalmi szövegeket közlünk, hangsúlyoznunk kell, hogy az interjúkban, esszéekben és az alkalmi beszédekben nemritkán találkozunk szépirodalmi igénnyel megformált szöveg(részlet)ekkel is. – De még a pusztán közéleti témákról szóló, elsőre „szárazabbnak” tűnő szövegek is igen értékesek: másval nem pótolható, tényanyag szempontjából mindig hiteles tartalmak az író megismeréséhez; ráadásul nem csak közéleti-kultúrpolitikai vonatkozásokban, hiszen olykor még magánjellegű adalékok is vannak bennük; akár olyan eddig jórészt ismeretlen témákról is, mint például „Gion Nándor és a sport”; vagy meglepő hobbijáról: „Nagy szeretettel gyűjtöm a puskákat, pisztolyokat, régi késeket.”

Teljes újdonság a kötetben, hogy itt a levelektől az önéletrajzokig, a mások művéhez írt előszóktól a megnyitóbeszédig, a tanácsulési jelentéstől a pályázati szabályzatig eddig Giontól az életműkiadásban, sőt akár még nyomtatásban sem közölt műfajú szövegek is olvashatók. Ilyen szempontból a legfrissebb és leggazdagabb szövegcsoporthoz az élőbeszédből e kötet számára lejegyzett számos megszólalás. Ezek nagy erénye, hogy az eleve kiadásra szánt szövegekhez képest közvetlenebbek, nyíltabbak, szókimondóbbak, kevesebb bennük a stilizáltság. Az élőszó-

ból lejegyzett szövegekben ráadásul Gionton és riporterein kívül több esetben megszólalnak az íróknak olyan rokonai is, akik érzékeltetnek, megmutatnak valamit abból a verbális világból, abból az erős szóbeli kultúrájából, amelyben az egyik legjobb magyar prózaíró az anyanyelvét tanulta, és amely Giont a szóbeliségre hajazó, azt írásban reprodukáló stílusa kialakításától egészen otthoni témái megírásáig egész pályáján segítette. Így találkozhatunk magának Gion Nándor édesanyjának: Gallai Teréznek és nagyanyjának: Krebs Rézinek a szövegeivel is. Gion Nándor közéleti tevékenységeiről a koronatanú: felesége, Gion Nándorné Juba Eszter is vall egy-két szövegben. Bár az utóbbi szövegek nem Gion Nándor saját szövegei – ahogy a kötetnyitó 1956-os cikk vagy a 8. kötetben az *Érettségi* című írás sem –, mégis fontosnak tartottuk közölni őket az életműkiadás kötetében, mert ezek az író olyan szociális-közéleti aktivitásaira utalnak, amelyekről máshonnan nem értesülhetünk.

A Kortárs, majd az Új Írás szerkesztőjének, Szokolczay Lajosnak, illetve később a Forrás szerkesztőjének, Füzi Lászlónak küldött levelek pedig valamit abból is felvillantanak, hogy Gion milyen emberi-irodalmi kapcsolatokat ápolt, és hogyan.

folytatás a 16. oldalon

Az ebben a kötetben közölt szövegek még akkor is értékesek, ha az újságírók különböző mértékben meg is dolgoz(hat)ták, át is szerkeszt(h)ették őket. Ám több esetben fennmaradt az „interjú” szövegének Gion által készített kéz- vagy gépirata – a kérdések nélkül, annak bizonyosságául, hogy öninterjú vagy olyan kerek esszé készült, amelybe az újságíró a kérdéseit csak *utólag* szerkesztette bele, azért, hogy interjú formájú szöveget alakítson ki.

Természetszerűleg ahogy a pálya és az életmű, úgy e kötet elején is a rádiós szövegek dominálnak, hiszen az 1960-as években még a megélhetési szövegalkotás volt az erősebb vonulat Gion Nándor munkásságában. Ekkor nemcsak irodalommal kapcsolatos témákról szólt, hanem ahogy nyilatkozta: „újságíróként szinte mindenről korrektil tudósítottam a pártkongresszusoktól a filmfesztiválokig” (*Egy író hosszú menetelése*, 2000), és hozzátehetjük: az anyanyelvhasználati kérdésektől az egyetemi adminisztráción át a képzőművészeti tárlatokig is – csak később tevődött át a hangsúly a szépirodalommal, illetve a saját írói működésével kapcsolatos szövegekre. Megjegyzendő, hogy Gion rádiós jegyzetei gyakran elképesztően elitista szövegek: még olvasva is nehezen érthetőek, mondhatnánk: éppen

csak magyarul vannak, de témájuk és bonyolultságuk miatt a rádióhallgatók csak nagyon-nagyon kis csoportja számára lehettek követhetőek, így a tömegek edukálására alkalmatlanok voltak, holott Gion nagyon sokszor hiányolta például a „munkásfiatalok” bekapcsolódását a kultúrába, ami pedig az ilyen „elefántcsonttoronyból leszóló” szövegekkel nem lehetséges... Ez a belterjes elitizmus egyébként sajnos nemcsak Gion korai szövegeire, hanem a vajdasági magyar irodalom bizonyos részére amúgy is jellemző volt.

Viszont ezeknek a szövegeknek a folytatólagos elolvasásával szépen kirajzolódik, hogy hogyan lett a másokról tudósító, másokat megszólító rádiós újságíróból – mások által saját írói érdemei, illetve igen sokféle tisztsége miatt megszólított népszerű nyilatkozattevő. Gion első „saját jogon” adott interjúja egy újvidéki kulturális intézmény: az Ifjúsági Tribün magyar nyelvű szerkesztőségének élén végzett főszerkesztői munkájáról szólnak. Erről a posztjáról eddig nagyon-nagyon keveset tudunk: csak annyit, amennyit a *T. M.* című szövegben tudatott – ám abban a pozícióban már ott szunnyadnak a későbbi kultúrpolitikai posztok: egészen a színház-igazgatóságig és a rádiós főszerkesztőségig. Megindító, hogy – mint a szövegekből látszik –

Gion már pályája legelején is ezzel küszködött, hogy a – kisebbségi sorsban értelmiségi és általában vezető rétegétől módszeresen megfosztott – vajdasági magyarság körében milyen nehéz volt kulturális nyilvánosságot: például irodalmi közéletet, színházi közönséget, igényes olvasótábor kialakítani – és hogy ez a nagyon kevés sikerrel kecsegtető, gyakran hiábavalónak tűnő küzdelem vajdasági pályája végéig egész kulturális vezetői működésében elkísérte.

A kötet tartalmát elsősorban korabeli lapokból, folyóiratokból és a hagyatékból, különösképpen Gion Eszter archívumából, valamint az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárának 583-as fondjából, az író hangját megőrkítő és a szerkesztés idején hozzáférhető valamennyi film- és hangfelvétel átírásával sikerült összeállítani. Mind a szövegek felkutatásában, mind a már meglévő datálásában hatalmas segítséget jelentett a Vajdasági Magyar Digitális Archívum, az Arcanum Digitális Tudománytár és a Hungaricana Közgyűjteményi Portál adatbázisa: az ezekben található tízezernyi „Gion”-adat szisztematikus átvizsgálásával remélhetőleg előkerült és e könyvbe is bekerült a nevezett adatbázisok segítségével hozzáférhető valamennyi Gion-szöveg. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy nélkülük

tartalmában mennyivel szegényebb, bibliográfiai hivatkozásaiban pedig mennyivel pontatlanabb lenne ez a kötet.

Bár az életműkiadás összeállításakor sok korábban regisztrálatlan szöveg is előkerült, különösen az írott szövegek felkutatásában Horváth Futó Hargita *Gion Nándor-bibliográfiája* segítséget jelentett. A hang- és filmszalagról átírt nagyszámú megszólalás felkutatásának sikeressége esetlegesebb volt: nem lehetünk biztosak benne, hogy nem léteznek még ilyen felvételek, mert – az Újvidéki RTV archívumával szemben, ahonnan valószínűleg minden megtalálható szalag előkerült – az MTVA mélyarchívuma feltáratlan maradt. Jellemző eset, hogy az Újvidéki RTV egyik kedves kollégája egy munkahelyi szekrényben még néhány hónapja is talált egy olyan szalagot, amelyen egy olyan interjú őrződött meg, amely a riporter emlékezete szerint elkészülte idején nem is került adásba (*A torontáloroszi gyerekek kérdéseire válaszolva*, 1988). – Ezen a helyen is meg kell emlékezni az Újvidéki Rádió és Televízió rendkívül készséges munkatársairól; a magyarországi felvételekért pedig Gion Nándor néhai barátjának, a Magyar Rádió egykori irodalmi szerkesztőjének: Varga Lajos Mártonnak jár a posztumusz köszönet.

tárca

A PIROS NADRÁGOD

– Drága Katikám, meglátod, egyszer vége lesz ennek a rohadt kommunista világnak – mondta Zsíros nagyapa anyának. A falusi háza verandáján ült, fekete kalapban, fekete öltönyben, ahogy idős embernek illik. Óriási hőség volt. Én mellettük ültem, Talpas kutyát simogattam, és arra gondoltam, bár soha ne lenne vége a nyárnak, és ne kéne visszamennem az óvodába.

– Anya, bemehetek a szőlőerdőbe? – kérdeztem. Így hív-tuk Zsíros nagyapa szőlőtőkéit, mert nekem olyannak hatott, mint egy erdő, ahol sétálni is lehet.

– Egyedül ne menj – mondta anya. – Várj meg engem. Csak bemegyek a szobába, átöltözöm.

– Anya be is ment.
– Talpas, adjál pacsit! – kérleltem a gyönyörű dobermant. És láss csodát, adott pacsit. Nekem megcsinált mindent. Igazi jó barát volt. Ha homokoztam, ott ült mellettem. Mert Zsíros nagyapa csinált nekem egy óriási homokozót is.

– Klárikám, érezd jól magad – mondta, amikor megérkeztünk. – Játsszál kedvedre.

Közben anyám kijött a szobából, egy piros nadrágban.

– Katikám, rajtad meg mi van? – felhősödött el Zsíros nagyapa arca.

– Piros nadrág, nagyapa. Most ez a divat – mondta anya, kicsit rátartian, mintha érezné, hogy rossz döntést hozott.

– Veszed le azonnal. Kommunisták színét nem viseljük magunkon – mondta nagyapa.

És anya hirtelen kislány lett. Az önálló, határozott anyám visszafogta magát. Ilyen csak akkor szokott lenni, ha nagyapával vagyunk.

– Jól van, nagyapa, leveszem, csak ne legyél mérges – mondta.

– Nagyapa, mi a baj a kommunistákkal? – kérdeztem öt évem minden kíváncsiságával.

– Hosszú történet ez, kis Klárikám – simogatta meg a fejem nagyapa. Szelíd volt, kivéve, ha a kommunisták kerültek szóba.

– Ha nagyobb leszel, részletesen elmesélem. Most legyen elég annyi, hogy ők vették el a nyugdíjamat egy végigdolgozott élet után, miattuk lettem disznópásztor hatvanévesen. Miattuk éhezünk az ötvenes években. De meglátod, Klárikám, vége lesz egyszer a kommunista világnak, és meglakolnak bűneikért.

– Persze, nagyapa – replikázott anyám. – Amerika és a Szovjetunió szembenállását hogyan szünteti meg? Van erre valami zseniális ötlete? – miután a nadrág lekerült róla, anyám

visszatért az eredeti hangneméhez is.

– Gondolj bele, kislányom, hány magyar munkálkodik világszerte a javunkon. Sokan magyarok, akikről nem is gondolnánk. Itt van például Amerigo Tot, Tóth Imre, ő egy derék magyar ember, szobrász. Ha a sok derék magyar tudása összedődik, eltűnnek a kommunisták is. Csak érjem meg.

– Persze, nagyapa, már csak nyolc év van a századik születésnapjáig – nézett anyám ellágyult tekintettel az öregre. – Azt biztos megéri. Én meg sütöm a finom tortát, jó? Klári meg majd segít kikeverni a tésztát.

– Ugye segítesz, Klárikám? – fordult felém anyám. – Na gyere, megyünk a szőlőerdőbe.

– Persze, anya, segítek. Na gyere, Talpas – mondtam a kutyánknak, és ballagtunk együtt a szőlőerdőbe, anya, Talpas és én.

– Tudod, sokat köszönhetek nagyapának – mondta anya a szőlőerdőben. – Ő és nagymama neveltek fel engem. Csak ezt a kommunistaellenességét nem bírom. Ez most a politikai helyzet, hogy a kommunisták vannak uralmon, ezen nem tudunk változtatni. Az ovisban semmiképp se mondd, hogy így gondolkodik a kommunistákról.

– Miért, anya? Azt mondta, miattuk lett disznópásztor.

El is képzeltem nagyapát a fekete kalapjában a sok disznó között. Valahogy nem illett oda.

Tóth Eszter Zsófia

– Ez igaz, de nekünk bajunk lehet belőle – mondta anya. – Beszéljünk inkább a tortájáról. Milyen legyen majd? Csokis vagy gyümölcsös?

– Szerintem csokis – mondtam anyának.

Nagyapa aztán nem érte meg a századik születésnapját. Nem érte meg a kommunista világ végét. Pár hónappal e beszélgetés után átaludta magát a másvilágra. Mindig úgy képzeltem el, hogy fekete kalapjában jóságos arcával egyenesen a napba ment.

– Nagy hírem van – nyitott be nyolc évvel később anya a szobámba. Kezében két kis amerikai zászlót tartott. – Bush elnök Magyarországra látogat. Ez már tényleg a kommunista világ vége. Itt a szabadság. Sosem gondoltam volna, hogy eljön.

Én épp egy piros farmernadrágot próbáltam, a tükörben nézegettem magam.

Anya ránézett a nadrágra, aztán pedig rám:

– Emlékszel, mit mondott a piros nadrágomra nagyapa?

– Persze hogy emlékszem. Ne vedd fel, mert a kommunisták színe – válaszoltam.

– Tudod mit, anya – gondolkodtam el a kamasz lány öntudatával. – Most úgyis divat a batikolás, bebatikolom a nadrágot. Az nagyapának is tetszene.

Hordtam aztán éveken át boldogan a batikolt nadrágot.

